

A black and white portrait of Lev Nikolajevič Tolstoj, an elderly man with a long, full white beard and hair, wearing a dark coat. He is looking directly at the camera with a serious expression. The background is a plain, light color.

Lev Nikolajevič
Tolstoj

Otroctví
naší doby

eknizky.sk

OTROCTVÍ NAŠÍ DOBY

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

eknizky.sk

Otroctví naší doby by eknizky.sk is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

Úvod.	vii
I.	1
<i>Sedmatřicetihodinná práce nakladačů</i>	
II.	7
<i>Lhostejnost společnosti</i>	
III.	11
<i>Vědecké ospravedlnění existujícího stavu</i>	
IV.	15
<i>Tvrzení národohospodářské vědy o nutnosti, aby sešší dělníci prošli tovární prací</i>	
V.	21
<i>Příčina mylného toho tvrzení</i>	
VI.	25
<i>Neudržitelnost socialistického ideálu</i>	
VII.	29
<i>Kultura či svoboda?</i>	
VIII.	33
<i>Otroctví mezi námi</i>	

IX.	37
<i>V čem tkví otroctví ?</i>	
X.	41
<i>Uzákonění o daních, půdě a vlastnictví</i>	
XI.	47
<i>Uzákonění jsou příčinou otroctví</i>	
XII.	51
<i>Podstatou uzákonění jest organisované násilí</i>	
XIII.	55
<i>Co jsou vlády?</i>	
XIV.	61
<i>Jak odstraniti vlády?</i>	
XV.	69
<i>Co má dělati každý člověk ?</i>	
Doslov.	75
Odporúčané knihy	77

Úvod.

Asi před patnácti roky sčítání obyvatelstva v Moskvě vybudilo ve mně řadu myšlenek a citů, které jsem jak jsem uměl, vyjádřil v knize, nadepsané : „Co máme dělati?“ Koncem minulého roku 1899. znova jsem promyslel tytéž otázky, a odpovědi, k nimž jsem dospěl, zůstaly tytéž, jako y lení ze: „Co máme dělati?“; ale poněvadž se mi zdá, že za těchto 15 let měl jsem příležitost promysleti předmět, který jsem rozebíral v knize: „Co máme dělati?“, klidněji a podrobněji, ve spojení s rozšířenými učenými přítomnosti, — předkládám čtenářům nové důvody, které vedou k týmž odpovědím dřívějším. Myslím, že důvody ty mohou býti užitečný lidem, kteří upřímně se snaží, aby si ujasnili své postavení ve společnosti a jasně určili mravní povinnosti, které vyplývají z tohoto postavení a proto je otiskují.

Základní myšlenkou, jak oné knihy, tak i tohoto článku, jest zamítání násilí. Toto zamítání jsem pochopil a poznal z evangelia, kde nejjasněji vyjádřeno slovy: „vám říkáno bylo: oko za oko ... t. j. nás učili užívati násilí proti násilí, ale já učím vás: nasadíte druhé líce, když vás bijí, t. j. snášejte násilí, ale nedělejte ho.“ Vím, že tato veliká slova, díky výkladům liberálův i církve, lehkomyšlně zvráceným a navzájem souhlasným, budou většíně tak řečených vzdělaných lidí důvodem, aby nečetli článku nebo předpojatě se k němu chovali, ale přes to dávám tato slova do epigrafu přítomného článku.

Nemohu zameziti, aby lidé, kteří sebe nazývají vzdělanci, nepokládali evangelské učení za zastaralé řidítko života, které se dávno lidstvu přežilo. Jde mi o to, abych ukázal na pramen, z něhož jsem čerpal poznání pravdy, kterou si lidé ještě dávno neuvědomili a která jediná může zbaviti lidi jejich útrap. To také činím.

28. června 1900.

I.

Sedmatřicetihodinná práce nakladačů

Známý vážný, který slouží při moskevsko-kazaňské dráze, za hovoru mi vypravoval, že venkovští dělníci, kteří nakládají zboží na jeho váhy, pracují 36 hodin najednou.

Ačkoliv jsem úplně věřil v pravdomlupnost vypravovatelovu, nemohl jsem mu uvěřiti. Myslil jsem, že se buď mýlí, buď přehání, nebo něčeho nechápu.

Ale vážný mi tak podrobně vyprávěl o podmínkách, za jakých se děje tato práce, že nebylo možno pochybovati. Podle jeho vypravování je takových nakladačů na moskevsko-kazaňské dráze 250. Všichni jsou rozděleni na party po pěti a pracují akordem, dostávajíce po 1 rublu a po 1 rublu 15 kopějkách za 1000 pudů (40.000 liber) naloženého nebo složeného zboží. Přicházejí po ránu, pracují den a noc na vykládání a hned po uplynutí noci, z rána, jdou nakládat a pracují ještě jeden den. Takže za dva dny spí jednu noc. Práce jejich záleží v tom, že svalují a převázejí žoky po 7, 8, až po 10 pudech. Dva navalují je na záda ostatním třem, a ti nosí. Vydělají takovou práci na svou výživu méně než rubl za den. Pracují stále, beze svatků.

Vypravování vážného bylo tak podrobné, že nebylo možno pochybovati o něm, ale já se přece rozhodl, že se na vlastní oči přesvědčím a jel jsem na nákladní stanici.

Našed na nákladní stanici svého známého, řekl jsem mu, že jsem přijel podívat se na to, o čem mi vypravoval.

— Ať jsem to povídal komu povídal, nikdo nevěří, řekl jsem.

2 Otroctví naší doby

— Nikito, neodpovídaje mi vážný obrátil se k někomu v budouce:
— pojd' sem!

Ze dveří vyšel vysoký, hubený dělník v otrhaném spodním šatě.

— Kdy jste přišli do práce?

— Kdy? Včera ráno,

— A v noci kde jste byli ?

— Toť se ví, při skládání.

— V noci jste pracovali? — otázal jsem se již já.

— Toť se ví, že pracovali.

— A nyní kdy jste sem přišli?

— Po ránu jsme přišli, kdy jindy?

— A kdy přestanete pracovat?

— Až nás pustí, tehdy přestaneme.

Přistoupili ještě čtyři z dělníků, kteří tvoří partu z pěti osob.

Všichni byli bez kožichů v roztrhaných spodních šatech, přes to, že bylo 20 stupňů mrazu,

Vyptával jsem se jich na podrobnosti jejich práce, udivuje je patrně zájmem, který jsem projevoval k věci tak prosté a přirozené, jak se jim zdálo, jako jest jejich 36 hodinná práce,

Všichni byli vesničané, dílem moji krajané, tulští; byli tu orlovští, byli tu i voroněžští. Bydlí v Moskvě po bytech, někteří s rodinami, většinou však sami. Ti, kteří tam bydlí bez rodin, posílají vydělané peníze domů.

Stravují se všichni porůznu u domácích. Strava jim přijde po 10 rublech za měsíc, jedí maso vždycky, nezachovávajíce postů.

Jsou v práci nikoliv 36 hodin veskrz, nýbrž vždy více, protože na chůzi z bytu a zpátky ubude více než půl hodiny, a kromě toho často je zdržují na práci přes ustanovený čas. Vydělávají na takové 37hodinné práci, neodečteme-li stravy, 25 rublů měsíčně.

Na otázku mou: proč dělají takovou těžkou (trestaneckou) práci, mně odpovídají:

— A kam bychom se poděli?

— Ale proč pracovati 36 hodin najednou? Což nelze udělati to tak, abyste pracovali střídavě ?

— Tak poručí.

— Ale proč pak jste s tím srozuměni?

— Proto jsme s tím srozuměni, že se musíme žít. Nechceš — běž. Na hodinu se opozdíš a Jhodí ti na hlavu vysvědčení a marš, a na tvé místo deset lidí jest ochotno.

Dělníci byli mladí lidé, jeden toliko byl starší, bezpochyby přes 40 let. Všichni měli obličej vyhublé, omdlené a unavené oči, jako by se byli napili (lihoviny), Vyhublý dělník, s nímž prvním jsem se dal do řeči, zvláště mne překvapil tímto zvláštním unaveným vzezřením. Otázal jsem se ho, nepil-li nyní ?

Nepiju, odpověděl, jako vždycky nerozmýšlen jíně se odpovídají na tuto otázku lidé, kteří skutečně nepijí;

Ani tabáku nekouřím, dodal.

A druzí pijí? otázal jsem se.

Pijí. Přinášejí sem (kořalku).

Práce není lehká. Všechny síly musíme vynaložiti, řekl o něco starší dělník.

Dělník ten i nyní se napil, ale toho nebylo nikterak znáti.

Pohovořiv ještě s dělníky, šel jsem se podívat na skládání. Prošed mimo dlouhé řady všelijakého zboží, přistoupil jsem k dělníkům, kteří zvolna“ tlačili naložený vagon. Posunovati vagony a čistiti platformy od sněhu dělníci jsou povinni děla ti bezplatně, jak jsem se dověděl potom. To stojí i v platebním řádu. Dělníci byli lidé právě tak otrhaní a vyhublí, jako ti, s nimiž jsem mluvil. Když dotlačili vagony na místo a zastavili se, přistoupil jsem k nim a otázal jsem se, kdy vstali na práci a kdy obědvali.

Odpověděli mi, že vstali na práci v 7 hodin a obědvali zrovna teď. Tak toho práce vyžadovala, ne pustili jich.

— A kdy vás pustí?

4 Otroctví naší doby

— A jak to jde, jindy i do 10 hodin, odpovídali dělníci, jakoby se chlubil, že vydrží pracovat.

Vidouce můj zájem o jejich postavení, dělníci mě obklopili a několika hlasy, patrně přijímající mě za představeného, sdělovali se mnou to, co patrně bylo hlavním jejich předmětem nespokojenosti, totiž, že místnost, v níž by se mohli někdy mezi denní prací a začátkem noční ohřátí a někdy se prospati na hodinu, byla těsna, Všichni projevovali velkou nespokojenost s touto těsnotou.

— Schází se 100 lidí a nemají kde ležeti, i pod palandami jest těsno, pravily nespokojeně hlasy. Podívejte se sám, není daleko.

Místnost byla skutečně těsná. V 10 aršínové světnici mohlo se vejít na palandy 40 osob.

Několik dělníků vešlo za mnou do světnice a všichni o závod s rozhořčením si stěžovali na těsnotu místnosti. „Ani pod palandami není kde ležet,“ pravili.

Z počátku se mi zdálo divno, že tito lidé na 20ti stupňovém mraze bez kožichů, kteří po 37hodin vláčí na zádech 10ti pudová břemena, které nepouštějí na oběd a večeri, kdy toho potřebují, nýbrž když si usmyslí jejich páni, dělníci, kteří se vůbec mají huře, než tažní koňové, že lidé ti si stěžují jen na těsnotu ohřívárny. Z počátku se mi zdálo divným, ale když jsem se vmyslil do jejich postavení, pochopil jsem, jaký mučivý pocit mají asi tito promrzlí lidé, kteří se nikdy nevyspí, když místo aby si odpočinuli a ohřáli se, lezou po špinavé podlaze pod palandy a tam se jen ještě více polámou a zeslabí v dusném, zkaženém vzduchu.

Jen v tuto mučivou hodinu marného pokusu spáti a odpočinouti si patrně bolestně cítí všecku hrůzu své 37hodinné práce, která hubí život, a proto obzvláště jsou pobouřeni takovou okolností zdánlivě bezvýznamnou, jako jest těsnota místnosti.

Podívav se na několik part při jejich pracích a pohovořiv ještě s některými z dělníků, a ode všech uslyšev totéž, jel jsem domů, přesvědčiv se, že to, co mi vypravoval můj známý, bylo pravda.

Bylo pravda, že za peníze, které dávaly jen výživu, lidé, již sebe pokládají za svobodné, mají nutným věnovati se takové práci, v níž by za nevolnického práva ani jediný sebe hrubší otrokář nebyl poslal své otroky. Ale co otrokář, ani jediný hospodář-povozník nedal by svého koně, protože kůň stojí peníze, a jest nešetrno 37hodinnou práci přes síly ukracovati život cenného zvířete.

II.

Lhostejnost společnosti

Nutiti lidi, aby pracovali 37 hodin najednou beze spánku, — to jest, kromě toho, že je to ukrutné, ještě i nešetrné. A zatím takové nešetrné užívání lidských sil neustále se děje kolem nás.

Proti domu, v němž bydlím, jest továrna na hedvábné ruční práce, zařízená podle nej novějších zdokonalených vymožeností techniky. V ní pracuje a žije as 3000 žen a 700 mužů. Každou chvíli, sedí doma, slyším stále hřmot strojů a vím co znamená tento hřmot, protože jsem tam byl. 3000 žen stojí po 12 hodin nad stojany v ohlušujícím šumu, předouce, rozpřádající, propouštějící hedvábné nitě, z nichž dělají hedvábné látky. Všechny ženy, mimo ty, které zrovna přišly z vesnice, mají nezdravé vzezření. Většina jich žije nezdrželivě a nemravně, skoro všechny vdané i nevdané hned po narození posílají své děti buď do vsi, nebo do výchovny, kde 80 procent těchto dětí zahyne, samy roditelky pak, aby nebyly vystřídány, jdou na práci druhého, třetího dne po porodech. Takže po 20 let, jak vím, desítitisíce mladých, zdravých ženmatek hubilo a i nyní stále hubí své životy a životy svých dětí, aby hotovily aksamitové a hedvábné látky.

Včera mě potkal žebrák mladý, o berlič, mohutně složeného těla a zkřiveného trupu. Pracoval s trakařem, strhal se a poškodil si vnitřnosti. Proléčil, co měl, u porodních babiček a lékařů a nyní, 8 let jsa bez přístřeší, žebrá a nařiká na Boha, že mu neposílá smrti.

Kolik je takových zničených životů, o nichž buď nevíme, neb o nichž víme, ale nevšímáme si jich, majíce za to, že to tak býti musí.

Znám v tulské slévárně litiny při pecích dělníky, kteří, aby

8 Otroctví naší doby

měli ze dvou neděl jednu volnou, propracující den, zůstávají tam na noc, a pracují veskrz 24 hodin. Viděl jsem tyto dělníky. Všichni pijí kořalku, aby udrželi v sobě energii, a patrně právě tak, jak tito nakladači na dráze, rychle ztrácí ne procenta, nýbrž kapitál svých životů.

A ztráty životů lidí, kteří konají vědomě škodlivé práce: typografové, kazíce své zdraví olověným prachem, dělníci v továrnách zrcadlových, kartových, sirkových, cukrových, tabákových, sklářských, kovkopové, zlatníci?

Statistická data anglická praví, že průměrná délka života lidí vyšších tříd jest 55 let, délka vsak životů dělníků při nezdravých povoláních 29.

Zdalo by se, že vědouce to (a nevědětí toho není možno), my, lidé, kteří máme prospěch z práce, jež stojí lidské životy, nejsme-li zvířata, nemůžeme ani na okamžik zůstatí klidni. A zatím my, lidé zámožní, liberální, humánní, velice citliví k utrpením nejen lidí, nýbrž i zvířat, neustále využíváme takové práce, snažíme se stále víc a více bohatnouti, t. j. využívatí stále víc a více takové práce, a zůstáváme úplně klidni.

Dovíme-li se, na příklad, o 37hodinné práci nakládačů a o jejich špatném umístění, hned pošleme tam inspektora, který dostává dobrý plat, zakážeme práci přes 12 hodin, ponechávající dělníkům, zbaveným třetiny výdělku, aby se živili, jak chtějí, uložíme ještě dráze, aby pořídila vhodnou a prostornou místost dělníkům, a pak už s úplně klidným svědomím budeme dostávali a odesílati zboží po této dráze a dostávati plat, dividendy, důchody z domů, půdy a t. p. Dovíme-li se, že V továrně na hedvábí ženy a dívky, žijíce v dáli od rodiny, uprostřed pokušení, hubí sebe i své děti, že většší polovina praden, které žehlí naše škrobené košile, a sazečů, kteří tisknou bavící nás knížky, noviny, dostávají souchotiny, my pokrčíme rameny a řekneme, že jest nám velice líto, že tomu tak, ale že proti tomu nemůžeme udělat i nic, a budeme s klidným svědomím

dále kupovati hedvábné látky, nositi škrobené košile, a čisti po ránu noviny. Velmi jsme starostliví o odpočinek kupeckých příručí, ještě více o přetížení našich dětí v gymnasiích, přísně zakazujeme povozníkům nakládati svým koňům těžké náklady, ba upravujeme porážku dobytka na jatkách tak, aby zvířata trpěla co možná nejméně. Jaké však podivuhodné zatmění nás postihuje, jakmile se věc jen trochu týká oněch milionů dělníků, kteří se všech stran povolna a často mučivě se ubíjejí na pracích, jichž užíváme pro své pohodlí a potěšení?

III.

Vědecké ospravedlnění existujícího stavu

Podivuhodné zatmění to při lidech naší třídy možno vyložiti jen tím, že lidé když jednají špatně, vždycky si vymýšlejí takový názor na svět, při němž se špatné skutky jejich nezdají již špatnými skutky, nýbrž následky zákonů, které jsou nezměnilý a mimo jejich moc. Před dávnými časy takový názor světový záležel v tom, že existuje nevyzpytatelná a nezměnná vůle Boží, která určila jedněm nízké postavení a práci, a druhým vysoké postavení — a užívání radostí života.

Na základní myšlenku tohoto názoru světového bylo napsáno ohromné množství knih a kázáno nesčíslné množství kázání. Základní myšlenku onu zpracovali s nejrozmanitějších stránek. Bylo dokazováno, že Bůh stvořil různé lidi, i otroky, i pány, a ti i oni mají býti spokojeni svým stavem ;potom bylo dokazováno, že otrokům bude lépe na onom světě; potom se stalo jasným, že ač otroci jsou otroky a musí jimi zůstat, jejich postavení nebude špatné, budou-li páni k nim milostivi; potom poslední výklad, již po osvobození otroků, byl ten, že bohatství svěřeno Bohem jedněm lidem, aby užívali jedné části jeho na dobré skutky, a že pak bohatství jedněch a zbědovanost druhých nejsou nic zlého.

Výklady ty uspokojovaly i chudé, i bohaté, obzvláště bohaté, velmi dlouho. Ale přišel čas, kdy výklady staly se nedostatečnými obzvláště pro chudé, kteří začínali chápati své postavení. A tu bylo třeba nových výkladů. A najednou právě v čas se objevily. Nové výklady ty se objevily ve formě vědy národního hospodářství, která tvrdí, že nalezla zákony, podle nichž se roztrídí mezi lidmi práce

12 Otroctví naší doby

a užívání jejich výtěžků. Zákony ty, podle učení této vědy, tkví v tom, že roztrídění práce a užívání jí závisí na poptávce a nabídce, na kapitálu, na rentě, mzdě, hodnotě, užitku atd., vůbec na nezměnných zákonech, které podmiňují hospodářskou činnost lidí.

Na základní myšlenku tuto za krátkou dobu bylo napsáno neméně knih a brožur a předneseno neméně přednášek, než bylo napsáno traktátů a kázáno kázání bohosloveckých na předešlé thema, a nyní lidé neustále píší hory brožur a knih a konají přednášky; a všechny ty knihy a přednášky jsou stejně mlhavy a nesrozumitelné, a stejně, jako bohoslovecké traktáty, úplně dostihují určeného cíle: dají takový výklad existujícímu pořádku věcí, při němž jedni lidé mohou klidně nepránovati a užívatí práce jiných lidí.

To, že za vzor veřejného pořádku při zkoumáních této domnělé vědy nebylo přijato postavení celého světa za všecku historickou dobu, nýbrž postavení lidí v malinké Anglii, jež má zcela výjimečné postavení, koncem minulého a začátkem tohoto století, — nijak nevadilo, aby nebyla uznána pravdivost mínění, k němuž dospěli badatelé, stejně jako nevádí tomu nyní nekonečné spory a různosti mínění pracovníků této vědy, kteří nijak se nemohou shodnouti o to, jak pojímá ti rentu, nadhodnotu, užitek atp. Jen jeden základní předpoklad uznávají všichni: že poměry lidské nepodmiňuje to, co lidé mají za dobré nebo zlé, nýbrž co jest výhodno lidem, kteří jsou ve výhodném postavení.

Uznáno nepochybnou pravdou, že přibylo-li ve společnosti mnoho loupežníků a zlodějů, kteří berou lopotícím se lidem výtěžky jejich práce, neděje se to proto, že loupežníci a zloději špatně jednájí, nýbrž proto, že jsou takové nezměnné hospodářské zákony, které se mohou změnit jen pozvolnou, přesnou vědou, evolucí, a proto podle učení vědy lidé, kteří patří k loupežníkům, zlodějům nebo skryvacům, mohou klidně dále užívatí nakradených a naloupených věcí.

Většina lidí naší doby, ač neznají v podrobnostech těchto

upokojujících výkladů vědy, právě jako mnozí dřívější lidé neznali v podrobnostech theologických výkladů, které ospravedlňovaly jejich postavení, — všichni přece vědí, že výklad ten jest, že učení, rozumní lidé nepochybně dokázali a stále dokazují, že nynější pořádek věcí je takový, jaký má býti, a že proto možno klidně žíti v tomto pořádku věcí, nesnažíc se změnití ho.

Tím jen mohu vysvětliti podivuhodné zatmění, v němž vězí dobří lidé naší společnosti, kteří upřímně chtějí blaho zvířatům, ale s klidným svědomím pojídají životy svých bratří.

IV.

Tvrzení národohospodářské vědy o nutnosti, aby selští dělníci prošli tovární prací

Theorie, že jest vůlí Boží, aby jedni lidé vládli druhým, velmi dlouho upokojovala lidi. Ale tato theorie, ospravedlňující ukrutnosti lidské, dovedla tuto ukrutnost na nej vyšší stupeň a tím vzbudila odpor a pochybnost o její pravdivosti.

Tak i nyní theorie, že hospodářská evoluce děje se podle nutných zákonů, následkem nichž jedni lidé musejí sbírat kapitály, a druhí celý život pracovat, zvětšující tyto kapitály, připravující se k slibovanému jim sespolečení prostředků výrobních, — theorie ta, rozněcující ještě větší ukrutnost jedněch lidí proti druhým, počíná taktéž, zvláště mezi lidmi prostými, neobloupenými vědou, vzbuzovati některé pochybnosti.

Vidíte, na příklad, nakladače, kteří hubí svůj život 37tíhodinnou prací, nebo ženy v továrně, nebo pradleny, nebo typografy, nebo všechny ty miliony lidí, kteří žijí v těžkých nepřirozených podmínkách jednotvárné, omamující nucené práce, a přirozeně se tážete: co přivedlo tyto lidi do takového stavu, a jak je vybavit z něho? A věda vám odpovídá, že tito lidé jsou v tom postavení proto, že železnice patří té a té společnosti, továrna na hedvábí tomu a tomu pánovi, a všechny dílny, továrny, tiskárny, prádelny, — veskrz kapitalistům, a že se polepší tento stav tím, že dělníci, sjednocující se mezi sebou ve sdružení, výpomocná družstva, stávkami a účastí ve vládě stále víc a více působíce na pány a vládu, s počátku domohou se snížení pracovní doby a zvýšení mzdy, a na konec dosáhnou toho, že všechny prostředky výrobní přejdou do jejich rukou, a pak všechno

bude dobře; nyní však že všechno jde, jak to má jít, a změnit něco není třeba.

Odpověď ta nemůže se nezdátí neučenou a obzvláště Rusům nadmíru podivuhodnou. Za prvé, ani při nakladačích nebo ženách v továrně, ani při všech milionech jiných dělníků, kteří trpí těžkou, nezdravou, omamující prací, to, že prostředky výrobní jsou v rukou kapitalistů, ničeho nevysvětluje. Zemědělské výrobní prostředky těch dělníků, kteří žijí nyní na dráze, nejsou vůbec uchváčeny kapitalisty: tito dělníci mají půdu, koně, pluh, brány, vše, čeho je třeba na vzdělání půdy; právě tak ženy, jež pracují v továrně, nejen nejsou k tomu donuceny tím, že jim byly vzaty prostředky výrobní, nýbrž naopak, — odcházejí většinou proti přání starších členů rodiny z domovů, kde jest jejich práce velice třeba, a kde mají všechny prostředky výrobní. Ve stejném stavu jsou miliony dělníků i v Rusku i v jiných státech. Takže příčinu zuboženého stavu dělníků nijak nelze viděti v tom, že kapitalisté zabrali prostředky výrobní. Příčina jistě tkví v tom, co je vyháněno ze vsi. To za prvé. Za druhé pak, vybaviti dělníky z tohoto stavu, ani v daleké budoucnosti, kdy věda slibuje toto vybavení, nijak nemohou — ani zmenšení pracovních hodin, ani zvýšení mzdy, ani slibované sespolečnění výrobních prostředků.

Vše to nemůže zlepšiti jejich stavu proto, že zuboženost stavu dělníků jak na dráze, tak i v továrně na hedvábí, i v každé jiné továrně nebo závodu, netkví ve větším nebo menším počtu pracovních hodin (rolníci pracují, majíce svůj život za šťastný, někdy 18 hodin denně, i 36 hodin najednou), ani v malé mzdě, ani v tom, že železnice a továrna nepatří jim, nýbrž v tom, že dělníci jsou nuceni pracovati ve škodlivých, nepřírozených a často nebezpečných i zhoubných podmínkách městského kasárenského života, plného pokušení a nemravnosti, a že jsou nuceni dělati práci cizí a nucenou.

Poslední dobou pracovních hodin ubylo a mzda vzrostla, ale tento úbytek hodin pracovních a zvýšení mzdy nezlepšily stavu dělníků, nemáme-li na zřeteli jejich více přepýšnických návyků: ho-

dinky s řetízkem, hedvábné šátky, tabák, víno, hovězí maso, pivo a t. p., nýbrž máme-li na zřeteli jejich skutečný blahobyt, t. j. jejich zdraví a mravnost a hlavně jejich svobodu.

Ve známé mi továrně na hedvábné výrobky pracovali před 20ti roky hlavně muži po 14 hodin denně a vydělávali kolem 15 rublů; většinou odesílali tyto peníze svým lidem do vsi. Nyní pracují skoro vše ženy, pracují 11 hodin a vydělávají některé až 25 rublů za měsíc, průměrně více, než 15 rublů, a většinou všechny vydělané peníze, neposílajíce jich domů, spotřebují zde hlavně na parádu, pití a hýření. Zmenšení pracovních hodin jen zvětšuje dobu, kterou tráví po hospodách. Totéž více méně se děje ve všech továrnách nebo závodech. Všude, přes to, že ubylo hodin pracovních a zvýšena byla mzda, zhoršuje se, proti rolnickému životu, zdraví, zmenšuje se průměrná délka života a mizí mravnost, jak nemůže býti ani jinak, je-li kdo odtržen od podmínek, jež nejvíce působí na mravnost, z rodinného života a svobodné rolnické práce, zdravé, rozmanité, která má smysl.

Jistě jest možno, co tvrdí někteří národní hospodáři, že s úbytkem hodin pracovních, zvětšením mzdy a zlepšením zdravotních podmínek v továrnách zdraví dělníků a jejich mravnost se lepší, proti tomu stavu, v němž dělníci byli dříve. Ba jest i možno, že poslední dobou a na některých místech jest postavení dělníků podle vnějších okolností lepší, než stav selského obyvatelstva. Ale to pochází, a to jen v některých místech, od toho, že vláda a společnost pod vlivem mínění vědy dělají všechno možné, aby zhoršili postavení selského obyvatelstva a zlepšili postavení obyvatelstva dělnického.

Je-li postavení továrních dělníků v některých místech, a to jen vnějšími podmínkami, lepší, než postavení selských dělníků, dokazuje to jen, že možno zubožiti všelijakým stěšňováním i sebe lepší (vnějšími podmínkami) život, a že není sebe nepřírozanějšího a horšího postavení, k němuž by se nemohl přizpůsobiti člověk, zůstávaje v něm po několik pokolení.

Zbředovanost postavení továrního a vůbec městského dělníka netkví v tom, že dlouho pracuje a málo dostává, nýbrž že je zbaven přirozených podmínek životních v přírodě, je zbaven svobody, přinucen k nesvobodné práci, cizí a jednotvárné.

A proto odpovědí na otázky, proč tovární a městští dělníci jsou ve zbředovaném stavu, i jak tomu odpomoci, nijak nemůže býti, že pochází to od toho, že kapitalisti ovládli prostředky výrobní, a že zlepši postavení dělníků: zmenšení hodin pracovních, zvýšení mzdy a sespolenění prostředků výrobních.

Odpověděti musíme na tyto otázky, ukážeme-li na příčiny, které zbavily dělníky přirozených podmínek životních v přírodě a dohnaly je k továrnímu nevolnictví, a ukážeme-li na prostředky, jimiž zbavíme dělníky nutnosti přecházeti ze svobodného vesnického života do nevolnického továrního.

A proto v otázce, proč dělníci ve městech jsou v zuboženém stavu, obsažena především otázka, jaké příčiny vyhnaly tyto lidi ze vsi, kde oni neb jejich předkové žili a mohli by žíti i u nás v Rusku a i nyní ještě žijí takoví lidé, a co přihnalo a přihání je proti jejich přání do továren a závodů.

Jsou-li však takoví dělníci, kteří žijí, jak tomu jest v Anglii, Belgii, Německu, už několik pokolení v továrnách, ani ti nežijí tak ze své vůle, nýbrž proto, že jejich rodiče, dědové nebo pradědové byli něčím donuceni, aby změnili rolnický život, který milovali, v život ve městě a v továrně, život, který se jim zdál těžkým. Selské obyvatelstvo z počátku násilně zbavovali půdy, praví K. Marx, vyháněli a ožebračili, a potom mocí ukrutných zákonu mučili je na skřipci, žhavým železem, důtkami, chtějíce je podrobiti požadavkům soukromé práce. A proto otázka, jak vybaviti dělníky z jejich zuboženého stavu, zdálo by se, přirozeně splývá s otázkou, jak odstraniti ony příčiny, které vyhnaly již některé a i nyní vyhánějí a chtějí vyhnati ostatní z jejich postavení, jež tito lidé měli a mají za dobré,

a dohnaly a dohánějí do postavení, které oni pokládali a pokládají za špatné.

Národohospodářská věda však, ačkoliv ukazuje mimochodem na příčiny, které vyhnaly dělníky ze vsi, neobírá se otázkou, jak odstraniti tyto příčiny a všecku svoji pozornost věnuje zlepšení stavu dělníků v existujících továrnách a závodech, jako by předpokládala, že postavení dělníků v těchto závodech a továrnách jest něco nezměnného, co musí, ať to stojí co stojí, zůstatvati pro ty, kteří jsou již v továrnách, a musí se udělati takovým pro ty, kdož ještě neopustili vesnice a zemědělské práce.

Nejen to, národohospodářská věda tak se přesvědčila o tom, že všichni selští dělníci musejí nutně projiti postavením městského továrního dělníka, že přes to, že všichni mudrci a básníci světa vždycky jen v rolnické práci viděli uskutečnění ideálu lidského štěstí, přes to, že všichni dělníci s nezvrácenými návyky vždycky dávali a dávají přednost rolnické práci před každou jinou, přes to, že tovární práce je vždycky nezdravá, jednotvárná, a rolnická nejzdravější, nejrozmanitější; přes to, že rolnická práce jest vždycky svobodná, t. j. že dělník podle své vůle, střídá práci a odpočinek, a práce v továrně, třeba by továrna patřila samým dělníkům, vždycky jest nucenou, v závislosti na stroji; přes to, že tovární práce jest podružná, a rolnická základní, bez níž by nemohlo býti továren, národohospodářská věda přece tvrdí, že nejen selští lidé netrpí přechodem ze vsi do města, nýbrž sami si toho přejí, usilují o to.

V.

Příčina mylného toho tvrzení

Ať je sebe nesprávnější tvrzení lidí vědy, že blaho lidstva musí záležeti v tom právě, co se hluboce přičí lidskému citu, v jednotvárné, nucené, tovární práci, lidé vědy dospěli k nutnosti tohoto tvrzení zřejmě nesprávného, právě jako nutně dospěli theologové k stejné zřejmě nesprávnému tvrzení, že otroci a páni jsou různí tvorové, a že nerovnost jejich postavení bude odměněna v budoucnosti.

Příčinou tohoto zřejmě nesprávného tvrzení jest, že lidé, kteří stanovili a stanoví these vědy, patří k zámožným třídám a tak přivykli podmínkám, jež jsou jim výhodný a v nichž žijí, že nepřipouštějí ani myšlenky, že by společnost mohla existovati mimo tyto podmínky.

Životní podmínky, jimž zvykli lidé zámožných tříd, jsou hojná výroba rozmanitých předmětů, jichž potřebují pro své pohodlí a potěšení; a veliká výroba ta jest možná jen díky existujícím nyní továrnám a podnikům při jejich nynějším zařízení. A proto lidé vědy, kteří patří k zámožným třídám, uvažujíce o zlepšení postavení dělníků, vždycky předpokládají jen takové zlepšení, při němž tovární výroba zůstane touž, a proto zůstane také týmž pohodlí života, jehož využívají.

I nej přednější lidé vědy, — socialisti, žádajíce, aby dělníkům úplně byly odevzdány prostředky výrobní, při tom vždycky předpokládají, že potrvá výroba v týchž nebo právě takových továrnách a s nynější dělbu práce, výroba stále těchže předmětů nebo skoro těchže, jež se nyní vyrábějí.

Rozdíl podle jejich představy bude jen ten, že pak nikoliv pouze oni, nýbrž všichni budou mítí takové pohodlí, jež mají nyní pouze

22 Otroctví naší doby

oni. Temně si představují, že při sespolečnění prostředků výrobních i oni, lidé vědy, i vůbec lidé vládnoucích tříd taktéž se účastní prací, ale hlavně jako řiditelové: kreslíři, učenci, umělci. Avšak jak a kdo bude dě- lati bělobu ve škraboškách, kdo budou topiči, kokopy a zametači kloak, o tom buď pomlčují, buď předpokládají, že všechny ty věci budou tak zdokonaleny, že i práce v kloakách a pod zemí budou příjemným zaměstnáním. Tak si představují hospodářský život i v utopických druhu Bellamyho, i v líčených traktátech.

Podle jejich theorie dělníci tehdy, stále se sdružující ve svazy, spolky, pěstující v sobě solidarnost, dospějí posléze pomocí svazů, stávek a účasti v parlamentech toho, že ovládnou všechny prostředky výrobní, zahrnujíc v to i půdu; a pak se budou tak dobře žíviti, tak pěkně oblékati, takové budou míti zábavy v neděli, že dají přednost životu ve městě, prostřed kamení a komínů, — před životem vesnickým, na prostranství, prostřed rostlin a domácích zvířat, dají přednost jednotvárné, strojové práci podle zvonku, před rozmanitou rolnickou prací, zdravou a svobodnou.

Ačkoliv předpoklad ten je stejně málo hodnověrný, jako předpoklad theologů o ráji, jehož budou užívati na onom světě dělníci za to, že tak mučivě pracovali na tomto světě, rozumní a vzdělaní lidé naší třídy přece věří v toto vzláštňní učení, právě jako dřívější učení a rozumní lidé věřili v ráj pro dělníky na onom světě.

A věří v to učenci i jejich učenci, lidé zámožných tříd proto, že nemohou nevěřiti. Před nimi stojí dilemma: buď musejí viděti, že vše to, čeho užívají ve svém životě, od železnice do sirek a cigarety, jest práce jejich bratří, která stojí mnoho životů lidských, a že oni, neúčastňující se této práce a využívající jí, jsou velmi nečestní lidé, nebo musejí věřiti, že vše, co se děje, děje se podle nezměnných zákonů národohospodářské vědy pro všeobecný blahobyť. V tom tkví vnitřní psychologická příčina, jež nutí lidi vědy, rozumné a vzdělané, ale nikoliv osvícené, tvrditi tak zřejmou nepravdu, jako jest

ta, že dělnému lidu jest lépe, aby zavrhl svůj šťastný a zdravý život v přírodě a šel hubiti svá těla i duše v továrnách a podnicích.

VI.

Neudržitelnost socialistického ideálu

Ale i když připustíme tvrzení zřejmě nesprávné a přičítící se všem vlastnostem lidské přirozenosti, že lidem jest lépe žítí a pracovati v továrnách a ve městech strojní a nucenou práci, než ve vsi ruční práci svobodnou, i když to připustíme, i tenkrát právě ten ideál, k němuž, podle učení lidí vědy, vede hospodářská evoluce, obsahuje v sobě takový rozpor, který nijak nelze rozpléstí. Ideálem tím jest, že dělníci, stavše se pány všech výrobních prostředků, budou užívati všech těch výhod a potěšení, kterých požívají nyní jen zámožní lidé. Všichni se budou pěkně šatiti, bydleti, dobře se živiti, všichni budou choditi při elektrickém světle po asfaltu, choditi do koncertů a do divadel, čísti noviny, knihy, jezdit na motorech atd. Ale aby všichni užívali jistých předmětů, nutno rozdělití výrobu žádoucích předmětů a tedy určití, jak dlouho má pracovati každý dělník; jak to určití?

Statistické údaje mohou určití (a to velice nedokonale) potřeby lidí ve společnosti, spoutané kapitalismem, konkurencí a nouzí; ale žádné statistické údaje neukáží, kolik a jakých předmětů je třeba pro uspokojení potřeb lidí takové společnosti, v níž prostředky výrobní budou patřiti. samé společnosti, to jest tam, kde lidé budou svobodni.

Potřeby v takové společnosti nijak nebude možno určití, protože potřeby v takové společnosti budou nekonečněkrát větší, než možnost uspokojiti je. Každý bude sí přátí mítí vše to, co mají nyní nejbohatší, a proto určití počet předmětů, jichž taková společnost bude potřebovati, nijak není možno.

Kromě toho, jak získati souhlas lidí, aby pracovali o předmětech,

kteří jedni budou míti za potřebné, druzí za nepotřebné nebo dokonce za úplně škodlivé ?

Není pochybnosti, že při nynějším pořádku společenském vyrábí se s větší hospodárností sil, díky strojům a hlavně dělbě práce, nejrozmanitější předměty, nadmíru složité a velice zdokonalené, jejichž výroba jest výhodná jejich pánům, a jichž užívati shledáváme velice pohodlným a příjemným; ale to, že tyto předměty samy sebou jsou pěkně udělány a udělány s malým vynaložením sil, že jsou výhodny kapitalistům a že my shledáváme, že jich potřebujeme, nedokazuje, že by lidé svobodní bez přinucení dále dělali tyto předměty. Není pochybnosti, že Krupp při nynější dělbě práce velmi rychle a dovedně dělá znamenitá děla, N. N. velmi rychle a dovedně pestré hedvábné látky, a S. S. voňavky, lesklé karty, pudr, který spásá pleť obličejovou, a Popov chutnou kořalku a t. p., že je to jak pro spotřebovatele těchto předmětů, tak i pro pány podniků, kde je vyrábějí, náramně výhodné. Ale děla, voňavky a kořalka jsou žádoucí těm, kdož chtějí ovládnouti čínské tržiště, nebo mají rádi pijáctví, nebo se obírají zachováním barvy obličejové, ale jistě jsou lidé, kteří shledají, že výroba těchto předmětů jest škodlivá. Ale i nemluvíme-li o takových předmětech, vždycky budou lidé, kteří shledají, že výstavy, akademie, pivo, maso jsou nepotřebný a dokonce škodlivý. Jak donutiti tyto lidi, aby se účastnili výroby takových předmětů ?

Ale i kdyby lidé dovedli nalézt prostředek získati souhlas všech, aby vyráběli jisté předměty, — ač takového prostředku není a nemůže býti, kromě přinucení, — kdo ve svobodné společnosti bez kapitalistické výroby, bez konkurence nebo poptávky a nabídky, určí, na jaké předměty obrátiti síly: jakou práci dříve, jakou později dělati? Zdali dříve stavěti sibiřskou dráhu a upevniti Port-Arthur a potom pořizovati okresní silnice, či opačně ? Co dříve opatřiti: elektrické osvětlení či zavodňování polí ? A potom ještě otázka, nerozřešitelná při svobodě dělníků: kdo jakou bude dělati práci?

Patrně, že všem bude příjemnější obírat se vědami nebo kreslením, než býti topičem a čističem kloak. Jak v tomto rozdělení prací získati souhlas lidí ?

Na tyto otázky neodpovídají žádné statistické údaje. Řešiti tyto otázky jest možno jen theoreticky, t. j. tak, že budou lidé, jimž bude dána moc, aby o všem tom rozhodovali. Jedni lidé budou řešiti tyto otázky, a druzí budou oněch poslouchati.

Ale kromě otázky o rozdělení a směru výroby a o volbě práce při sespočnění prostředků výrobních objevuje se ještě i hlavní otázka, o stupni dělby práce, který může býti ustanoven ve společnosti socialisticky organisované.

Existující nyní dělba práce jest podmíněna nouzí dělníků. Dělník se uvolí, že bude žiti celý život pod zemí, nebo dělati celý život setinu předmětu, celý život jednotvárně mávati rukama ve hřmotu strojů, jen proto, že bez toho nebude mí ti z čeho žiti. Ale dělník, který ovládá prostředky výrobní a proto netrpí nouze, jen z přinucení se může uvoliti, že bude v podmínkách dělby práce, které omamují a ubíjejí duševní schopnosti a v nichž lidé nyní pracují. Dělba práce jest nepochybně velice výhodná a vhod lidem, ale jsou-li lidé svobodni, dělba práce jest možná jen po jistou, velice těsnou hranici, kterou už naše společnost dávno překročila.

Obírá-li se jeden vesničan hlavně obuvnictvím a žena jeho tkalcovstvím, a druhý vesničan orá, a třetí kuje, a potom si všichni, když nabudou obzvláštní zručnosti ve své práci, vyměňují své výrobky, je taková dělba výhodná všem, a svobodní lidé přirozeně rozdělují tak práci mezi sebou. Ale dělba práce, při níž řemeslník dělá celý život setinu předmětu, nebo topič v dílně pracuje při padesáti stupňové teplotě nebo se zadychuje škodlivými plyny, taková dělba práce jest nevýhodná lidem, protože, vyrábějíc nicotné předměty, hubí nejdrahocennější předmět, život lidský. A proto taková dělba práce, jako ta, která jest nyní, může býti jen z přinucení. Rodbertus praví, že dělba práce komunisticky spojuje lidstvo. To je správně,

ale spojuje lidstvo jen svobodná dělba práce, t. j. taková, při níž lidé dobrovolně si rozdělují práci. Rozhodli-li se lidé stavěti cestu, a jeden láme kámen, druhý jej vozí, třetí rozbíjí atd., taková dělba práce spojuje lidi. Ale staví-li se nezávisle na přání, někdy i proti přání dělníků strategická dráha, nebo Riffelova věž, nebo všechny ony hlouposti, jimiž jest plna pařížská výstava, a ten dělník jest nucen dobývati litinu, ten přivážeti uhlí, ten lítí tuto litinu, ten káceti stromy, otesávati je, nemaje ani potuchy o účelu předmětů, na nichž pracuje, taková dělba práce nejen nespojuje dělníky mezi sebou, nýbrž naopak, roztrhuje je.

A proto lidé při sespolečnění prostředků práce, budou-li svobodni, osvojí si jen takovou dělbu práce, při níž blaho této dělby bude větší, než zlo, které bude dělníkovi způsobovali.

A ježto každý člověk přirozeně vidí blaho v rozšíření a rozmanitosti své činnosti, jest patrně taková dělba práce, jaká jest nyní, nemožná ve svobodné společnosti. A jakmile se změní nynější dělba práce, zmenší se (a to velmi značně) také výroba předmětů, jichž my nyní užíváme, a jichž (má se za to, že v socialistickém státě) bude užívati celá společnost.

Předpokládati, že při sespolečnění výrobních prostředků zůstane tatáž hojnost předmětů, vyráběných pomocí nucené dělby práce, jest právě tak, jako předpokládati, že při osvobození od nevolnického práva zůstanou tytéž domácí orchestry, sady, koberce, krajky, divadla, které pořizovali nevolníci. Takže předpoklad, že při uskutečnění socialistického ideálu všichni lidé budou svobodni a zároveň budou užívati všeho toho, nebo skoro všeho toho, čeho užívají nyní zámožné třídy, obsahuje v sobě zřejmý vniterní rozpor.

VII.

Kultura či svoboda?

Opakuje se úplně totéž, co bylo za nevolnického práva. Jako tehdy většina majitelů nevolníků a vůbec lidí zámožných tříd, i když neuznávali postavení nevolníků za úplně dobré, navrhovali pro nápravu jen takové změny, jež neporušovaly hlavní výhody statkářovy, tak i nyní lidé zámožných tříd, uznávající, že postavení dělníků není úplně dobré, navrhují pro nápravu jen to, co neporušuje výhodného postavení lidí zámožných tříd. Jako tehdy zámožný statkář mluvil o otcovské moci a radil, jako Gogol, statkářům, aby byly dobří a starali se o své nevolníky, ale ani nepřipouštěl myšlenky o osvobození, které se mu zdálo škodlivým a nebezpečným, zrovna tak i nyní většina zámožných lidí naší doby radí pánům, aby pečovali o blaho svých dělníků, ale zrovna tak nepřipouští ani myšlenky o takové změně uspořádání hospodářského života, při níž by dělníci byli úplně svobodni.

A právě jako tehdy přední liberální lidé, uznávající postavení nevolníků za nezměnné, žádali od vlády omezení moci pánů a souhlasili s rozčlením dělníků, tak i nyní liberálové naší doby, uznávající stávající pořádek za nezměnný, žádají od vlády omezení kapitalistů a továrníků, a souhlasí se svazy, stávkami a vůbec nespokojeností dělníků. A právě jako tehdy nej přednější lidé žádali osvobození nevolníků, ale i v návrhu ponechávali je v závislosti na majitelích půdy, statkářích, nebo v závislosti na obrocích a daních, tak i nyní nej přednější lidé žádají osvobození dělníků od kapitalistů, sespolečnění prostředků výrobních, ale při tom nechávají dělníky v závislosti na nynějším roztržení a dělbě práce, které, podle

jejich mínění, musejí zůstatí nezměnný. Učení národohospodářské vědy, jímž se řídí, ač nevnikají v podrobnosti jeho, všichni zámožní lidé, kteří sebe pokládají za osvícené a přední osoby, zdá se při povrchním pohledu liberálním, ba radikálním, obsahujíc v sobě útoky na bohaté třídy společnosti, ale v podstatě učení to jest, nadmíru konservativní, hrubé a ukruté. Tak nebo jinak, ale lidé vědy a za nimi i všechny zámožné třídy chtějí stůj co stůj zachrániti nynější roztrídění a rozdělení práce, jež umožňuje vyráběti ono veliké množství předmětů, jichž užívají. Nynější hospodářské uspořádání lidé vědy, a za nimi i všichni lidé zámožných tříd nazývají kulturou a vidí v této kultuře: železnicích, telegrafech, telefonech, fotografiích, Rontgenových paprscích, klinikách, výstavách, a hlavně všem pohodlí komfortů, něco tak posvátného, že nepřipouštějí ani myšlenky o takových změnách, které by mohly odstraniti vše to i jen malou část těchto vymožeností. Vše možno změnití podle učení této vědy, jen ne to, co nazývají kulturou. A zatím je stále více a více zřejmo, že tato kultura může existovati jen díky přinucení dělníků k práci. Ale lidé vědy jsou tak přesvědčeni, že kultura ta jest největší štěstí, že směle říkají opak toho, co kdysi říkali právníci: fiat justitia — pereat mundus. Nyní však říkají: fiat cultura — pereat justitia. A nejen fikají, nýbrž i jednají tak. Vše možno změnití i v praxi, i v theorii. Ale jen ne kulturu, ne vše to, co se děje v závodech, továrnách, a hlavně prodává se v obchodech.

Myslím však, že lidé osvícení, vyznávající křesťanský zákon bratrství a lásky k bližnímu, musí říci pravý opak:

Znamenitě jest elektrické osvětlení, telefony, výstavy a všechny sady Arkadie se svými koncerty a představeními, všechny cigáry a krabičky se sirkami, i šle i motory; ale ať zaniknou a to nejen ony, nýbrž i železnice a všechny tovární kartouny a sukna ve světě, je-li na jejich výrobu třeba, aby 99/100 lidí bylo v otroctví a po tisících hynuli v továrnách, jichž je třeba na výrobu těchto předmětů. Je-li třeba k tomu, aby Londýn nebo Petrohrad byly osvětleny elektricky,

nebo k tomu, aby byly vystavěny budovy výstavní, neb aby byly krásné barvy, neb aby rychle a mnoho tkali krásné látky, je-li k tomu třeba, aby zahynulo nebo se ukrátilo a zničilo sebe menší množství životů (a statistika nám ukazuje, jak mnoho jich hyne), nechť osvětlují Londýn a Petrohrad plynem nebo olejem, nechť nebude žádné výstavy, nechť nebude barev, látek, ale jen, aby nebylo otroctví a vyplývajících z něho ztrát lidských životů. Opravdu osvícení lidé vždycky spíše se odhodlají vrátiti se k jízdě koňmo a na nákladech, ba i ke kopání země kůly a rukama, než jezdit po železnicích, které pravidelně rdousí tolik a tolik lidí do roka jen proto, že majitelé drah shledávají, že jest výhodnější platiti rodinám zabitých náhradu, než poříditi dráhy tak, aby nemohly rdousiti lidi, jak se děje v Chicagu. Heslem lidí opravdu osvícených není: fiat culturá — pereat justitia, nýbrž: fiat justitia — pereat cultura.

Ale kultura, užitečná kultura, se ani nezničí. V žádném případě se nestane, aby lidé zase kopali půdu kůly a svítili si loučí. Ne nadarmo lidstvo při svém otrockém zřízení udělalo tak velké pokroky v technice.

Pochopí-li jen lidé, že nelze využívat pro své potěšení života svých bratří, dovedou užiti všech úspěchů techniky tak, aby nehubili životů svých bratří, dovedou uspořádati život tak, aby užívali všech těch vydobytých nástrojů moci nad přírodou, jichž možno užívat, neudržujíc v otroctví svých bratří.

VIII.

Otroctví mezi námi

Představme si člověka ze země docela nám cizí, který nemá ponětí o naší historii a našich uzákoněních, jehož bychom se otázali, ukázavše mu náš život v rozličných projevech jeho, — jaký vidí hlavní rozdíl mezi způsobem života lidí naší společnosti ?

Hlavní rozdíl ve způsobu života lidí, na nějž ukáže takový člověk, bude to, že jedni, — malý počet lidí, — s čistýma bílýma rukama, dobře se živí, šatí, bydlí, velice málo a lehce nebo vůbec nepracují a jen se baví, promrhávající na tyto zábavy miliony těžkých pracovních dnů jiných lidí; druzí však, vždycky špinaví, chudě oblečení, chudě bydlicí a chudě se živící, s mozolnýma, špinavýma rukama, neustále, od rána do večera, někdy všechny noci pracují na ty, kdož ničeho nedělají a stále se baví.

Je-li těžko mezi nynějšími otroky a otrokáři udělati stejně přesně oddělující čáru, jako je ta, která oddělovala dřívější otroky od otrokářů, a jsou-li mezi otroky naší doby takoví, kteří jsou jen dočasně otroky a potom se stávají otrokáři, nebo takoví, kteří jsou v touž dobu i otroky, i otrokáři, — toto smísení těch i oněch v bodech dotyku neoslabuje správnosti mínění, že všichni lidé naší doby rozdělují se na otroky a pány — stejně určitě, jako, nehledíc na soumrak, plný den se rozděljuje na den a noc.

Nemá-li otrokář naší doby otroka Ivana, kterého může poslati do záchodové jámy, aby čistil jeho výkaly, má 3 rubly, kterých tak potřebují sta Ivanů, že otrokář naší doby může vybrati libovolného ze sta Ivanů a obšťastniti jej tím, že mu dá přednost před jinými a dovolí mu lézti do jámy.

34 Otroctví naší doby

Otroky za naší doby jsou nejen všichni ti tovární a horní dělníci, kteří, aby existovali, musejí se prodávati v plnou moc pánů továren a dolů, otroky jsou i skoro všichni majitelé půdy, kteří neskládajíce rukou, na cizích polích pracují o cizím obilí a sklízějí je v cizí humna, nebo obdělávají svá pole jen za tím účelem, aby upláceli procenta bankéřům z nesplatitelných dluhů, — stejnými otroky jsou i všichni neščíslní lokajové, kuchaři, panské, podomci, kočí, lázeňští sluhové, číšníci a t. p., kteří po celý svůj život konají povinnosti, jež se úplně přičí lidské bytosti a jsou protivný jim samým. Otroctví existuje v plné síle, ale nejsme si ho vědomi, právě jako si nebyli vědomi v Evropě koncem XVIII. století otroctví nevolnického práva.

Lidé té doby se domnívali, že postavení lidí povinných obdělávati pánům půdu a poslouchati je bylo nutnou hospodářskou podmínkou životní, a nenazývali tohoto postavení otroctvím. A jako koncem XVIII. století lidé Evropy začali trochu chápati, že postavení sedláků, kteří byli úplně v moci pánů, že postavení, jež se dříve zdálo býti přirozenou a nutnou formou hospodářského života, jest nedobré, nespravedlivé a nemravné a vyžaduje změny, tak i nyní začínají lidé naší doby chápati, že postavení nádenníků a dělníků, jež se dříve zdálo úplně zákonným a normálním, není takové, jakým by mělo býti, a vyžaduje změn.

Stav otroctví naší doby jest nyní úplně v takové fási, v jaké bylo nevolnické právo v Evropě koncem XVIII. století, a u nás (v Rusku) i nevolnictví v Americe v druhé čtvrti XIX. století. Otroctví dělníků naší doby jen začínají si uvědomovat! přední lidé naší společnosti: většina jest však ještě úplně přesvědčena, že mezi námi není otroctví.

Lidi naší doby udržuje v tomto nechápání svého postavení i ta okolnost, že jsme právě teprve odstranili v Rusku a Americe otroctví. Ve skutečnosti však zrušení roboty a otroctví bylo jen zrušením zastaralé formy otroctví, která se stala nepotřebnou, a záměnou za tvrdší formu otroctví, která zachvátila větší množství otroků proti dřívějšímu. Zrušení roboty a otroctví bylo podobno tomu, co dělali

krymští Tataři se svými zajatci, když si vymyslili, že jim rozřežou podešve a nasypou tam rozřezané štětiny. Provedše na nich tuto operaci, sňali jim klády a pouta. Zrušení nevolnického práva v Rusku a otroctví v Americe, ač odvolalo dřívější formu otroctví, nejen nezničilo samé podstaty jeho, nýbrž vykonáno až tehdy, kdy štětinu v podešvích roztrhla vřed, a můžeme býti úplně jisti, že bez pout a bez klád zajatci neutekou a budou pracovati. (Seveřané v Americe směle žádali zrušení starého otroctví proto, že mezi nimi nové — peněžní otroctví už zjevně zachvátilo lid. Jižní však neviděli ještě zřejmých příznaků nového otroctví a proto se nechtěli odhodlati, aby zrušili staré otroctví).

U nás v Rusku bylo zrušeno nevolnické právo až tehdy, když už všechny pozemky byly zabrány. Byla-li však sedlákům dána půda, byly jim naloženy daně, které vystřídal otroctví zemědělské. V Evropě daně, které držely lid v otroctví, začaly zrušovati až tehdy, když lid byl zbaven půdy, odstrčen od rolnické práce a pomocí nákazy městskými potřebami uveden v úplnou závislost na kapitalistech. Až tehdy v Anglii bylo zrušeno clo na obilí. Nyní začínají zrušovati daně dělníků v Německu a jiných zemích, převádějíce je na bohaté jen proto, že většina lidu už jest v moci kapitalistů. Jeden prostředek poroby zrušují teprve tehdy, když jej druhý již vystřídal. Prostředků těch jest několik. A ne-li jeden, tedy druhý a někdy několik těchto prostředků najednou drží lid v otroctví, t. j. dávají mu to postavení, že jedna malá část lidí má plnou moc na práci a životy velkého množství lidí. V tomto porobení většiny lidu malou částí právě tkví hlavní příčina ubohého stavu lidu. A proto prostředek, jímž by bylo zlepšiti postavení dělníků, musí záležeti v tom, abychom za prvé uznali, že mezi námi existuje otroctví, a to nikoli v nějakém přeneseném, metaforistickém smyslu, nýbrž otroctví v nej prostším a nejprímějším smyslu, které drží jedny lidi — většinu, ve smyslu druhých — menšiny, a za druhé v tom, abychom, uznajíce tento stav,

36 Otroctví naší doby

nalezli příčiny porobení jedněch lidí dníhými, a za třetí, naleznuvše tyto příčiny, abychom je odklidili.

IX.

V čem tkví otroctví ?

V čem záleží otroctví naší doby? Co, jaké síly porobují jedny lidi druhým? Otázeme-li se všech dělníků, jak v Rusku, tak v Evropě a Americe, jak v továrnách, tak i ná rozličné práci námezdní ve městech i vesnicích, co přimělo lidi, aby vyvolili toto postavení, v němž jsou, — všichni řeknou, že přivedlo je k tomu, buď to, že nemají půdy, na níž by mohli a chtěli žiti i pracovati (to řeknou všichni ruští dělníci a velmi mnozí z evropských) ; buď to, že od nich žádají daní, jak přímých tak nepřímých, jež nemohou zaplatiti ji-nak, než konají-li cizí práci; nebo ještě to, že udržují je v továrnách pokušení navyklého většího přepychu, jež si osvojili a jimž mohou jen vyhověli, prodajíli svou práci a svou svobodu.

Dvě první okolnosti: nedostatek půdy a daně jaksí zahánějí člověka do nevolnictví, třetí okolnost pak, — neuspokojené zvětšené potřeby zalákají jej do tohoto stavu a udržují jej v něm.

Možno si představití podle návrhu Henry Georgea vybavení půdy z práva osobního vlastnictví, a proto odstranění první z příčin, které zahánějí lidi do otroctví, nedostatku půdy. Taktéž možno si představití i zrušení daní, přenesení jich na bohaté, jak se to také děje nyní v některých zemích; ale nelze si ani představití při nynějším hospodářském utřídění takový stav, při němž by se mezi bo-

hatými lidmi neujímaly návyky života, stále víc a více rozkošnické a škodlivé, ani toho, že by návyky ty nepřecházely pomalu, stejně nutně, neudržitelně, jako voda do suché půdy, do dělných tříd, které se stýkají s bohatými, a nestávaly se takovými

potřebami dělnických tříd, za něž, chtějíce je uspokojiti, by dělníci nebyli ochotni prodati svou svobodu.

Takže tato třetí okolnost přes svou libovolnost, t. j. přes to, že člověk, zdálo by se, mohl by se nepoddávati pokušením, a nehlédíc na to, že věda naprosto neuznává této okolnosti za příčinu zuboženého stavu dělníků, — okolnost ta jest nejsilnější, neodstranitelnou příčinou otroctví.

Dělníci, žijíce blízko bohatých lidí, vždycky se nakazí novými potřebami a dostávají možnost uspokojiti tyto potřeby jen tou poměrrou, kterou odevzdávají nejúsilovnější práci za toto uspokojení. Takže dělníci v Anglii a Americe, dostávajíce někdy desetkrát více, než jest nutno na existenci, zůstávají právě takovými otroky, jakými byli dříve.

Tři příčiny, podle výkladu samých dělníků, způsobují ono otroctví, v němž jsou; a dějiny poroby dělníků a skutečný jejich stav potvrzují správnost tohoto výkladu.

Všechny dělníky přivedly do jejich nynějšího stavu a udržují je v něm. tyto tři příčiny. Příčiny ty, působíce z různých stran na lidi, jsou takové, že ani jediný člověk nemůže ujiti jejich přemoci. Rolník, nemaje vůbec půdy nebo dostatečného množství, vždycky bude donucen, aby se mohl živiti z půdy, dáti se do trvalého nebo dočasného otroctví těm, kdož mají půdu v moci.

Dobude-li tak neb onak tolik půdy, že budí? s to, aby se na ní živil svou prací, budou od něho přímo nebo nepřímou žádati takové daně, že bude opět nucen dáti se do otroctví, aby je splatil.

Přestane-li obdělávali půdu, aby se zbavil otroctví na půdě, a bude se obíratí řemeslem, žije na cizí půdě a vyměňuje své výrobky za potřebné předměty, donutí jej s jedné strany daně, s druhé konkurence kapitalistů, kteří vyrábějí tytéž předměty, jako on, zdokonalenými nástroji, dáti se do trvalého nebo dočasného otroctví kapitalistovi. Mohl-li by však, pracuje u kapitalisty, s ním vejiti ve

svobodné styky, při nichž by nemusil obětovat svou svobodu, jistě přinutí jej návyky nových potřeb, které si osvojil, aby to udělal.

Takže tak neb onak dělník vždycky bude v otroctví u těch lidí, kteří rozhodují o daních, půdě a předmětech, jichž nutně potřebuje, aby uspokojil své potřeby.

X.

Uzákonění o daních, půdě a vlastnictví

Němečtí socialisté nazvali soubor podmínek, jež podrobují dělníky kapitalistům, železným zákonem mzdy, rozumějíce slovem „železný“, že zákon ten jest něco nezměnného. Ale v podmínkách těchto není nic nezměnného. Podmínky ty jsou jen následky lidských ustanovení o daních, o půdě a hlavně o předmětech potřeby, t. j. o vlastnictví. Uzákonění však ustanovují a mění lidé. Takže nezpůsobují otroctví lidí nějaké železné, sociologické zákony, nýbrž uzákonění. V daném případě otroctví naší doby velice zřejmě a určitě bylo způsobeno nikoliv nějakým železným elementárním zákonem, nýbrž lidskými uzákoněními: o půdě, o daních a o vlastnictví. Jest jedno uzákonění, že každé množství půdy může býti předmětem vlastnictví soukromých osob, může přecházeti od osoby k osobě dědictvím, odkazem, prodejem; jest druhé uzákonění, že každý člověk musí bezpodmínečně platiti daně, jichž od něho žádají; a jest třetí uzákonění, že každé množství předmětů jakýmkoliv způsobem nabytých, tvoří neoddělitelné vlastnictví lidí, kteří je mají; a následkem těchto uzákonění existuje otroctví.

Všechna ta uzákonění jsou nám tak obvyklá, že se nám zdají býti tak přirozenými podmínkami lidského života, o jejichž nutnosti a správnosti nemůže býti pochybnosti, jakými se zdála býti za starodávna uzákonění o nevolnickém právu a otroctví; a nevidíme v nich nic nesprávného. Ale, jako přišel čas, kdy lidé, uviděvše zhoubné následky nevolnického práva, přišli v pochybnosti o správnosti a nutnosti uzákonění, která je utvrzovala, právě tak i nyní, když byly zjevný zhoubné následky nynějšího hospodářského utřídění,

mimovolně se vtírá pochybnost o správnosti a nutnosti uzákonění o půdě, daních a vlastnictví, která mají v zápětí tyto následky.

Jako se dříve tázali, je-li spravedливо, aby jedni lidé patřili druhým, a aby tito lidé neměli nic svého, nýbrž všechny výtěžky své práce odevzdávali svým majitelům: tak i nyní my se musíme sebe otázati, zdali je spravedливо, že lidé nemohou užívatí půdy, která jest pokládána za vlastnictví jiných lidí? Je-li spravedливо, že lidé odevzdávají druhým ve formě daně ony části své práce, jichž od nich žádají? Jeli spravedливо, že lidé nemohou užívatí předmětů, které jsou pokládány za vlastnictví jiných?

Zdali jest pravda, že lidé nesmějí užívatí půdy, když jest pokládána za vlastnictví lidí, kteří jí nezpracovávají?

Praví se, že bylo ustanoveno toto uzákonění proto, že pozemkové vlastnictví jest nutnou podmínkou rozkvětu rolnictví, — že, kdyby nebylo soukromého vlastnictví, jež přechází dědictvím, lidé by se sháněli navzájem se zabrané půdy a nikdo by nepracoval, nezlepšoval toho dílu půdy, na němž sedí. Zdali je to pravda? Odpovídají na tuto otázku dějiny i současná skutečnost. Dějiny praví, že pozemkové vlastnictví nevzniklo nikterak z úmyslu zajistiti ovládnání pozemků, nýbrž tím, že si společnou půdu osvojili výbojnici a rozdali ji těm, kdo sloužil výbojníkům. Takže cílem utvoření vlastnictví pozemkového nebylo nabádati rolníky. Skutečnost, však ukazuje nesprávnost tvrzený že pozemkové vlastnictví poskytuje rolníkům jistotu, že jim nevezmou půdy, již zpracovávají. Ve skutečnosti se dál a děje všude pravý opak. Právo pozemkového vlastnictví, jehož užívali a užívají hlavně velcí majitelově, způsobilo, že všichni nebo skoro všichni, t. j. ohromná většina rolníků jest nyní v postavení lidí, kteří zpracovávají cizí půdu, s níž je mohou sehnati podle své libovůle ti, kteří jí nezpracovávají. Takže stávající právo pozemkového vlastnictví nijak není ochranou práva rolníkova užívatí práce, již vynaložil na půdu, na níž pracují a — odevzdati

ji nepracujícím, a proto nijak nenabádá rolnictvo, nýbrž naopak zhoršuje je.

O daních tvrdí, že lidé mají je platiti proto, že jsou ustanoveny všeobecným souhlasem, ač mlčelivým, a užívá se jich na veřejné potřeby ve prospěch všech. Zda-li je to pravda ?

Na tuto otázku odpovídají i dějiny, i skutečnost. Dějiny praví, že daně nikdy nebyly ustanoveny všeobecným souhlasem, nýbrž naopak vždycky jen tím, že jedni lidé, výbojem nebo jinými prostředky uchvátivše si moc nad druhými lidmi, uložili jim daně nikoliv na veřejné potřeby, nýbrž pro sebe. Totéž trvá i nyní. Daně berou ti, kdož mají moc dělati to. Užívá-li senyní některé části těchto poplatků, které nazývají daněmi, tož většinou na takové veřejné věci, které jsou spíše škodlivý, než užitečný většině lidí. Tak na příklad v Rusku berou z lidu třetinu všeho důchodu, a na hlavní potřebu, na lidové vzdělání, užívají 1/50 všeho důchodu a to na takové vzdělání, které více škodí lidu, ohlupujíc jej, než mu prospívá. Ostatních 49/50 však užívají na věci lidu nepotřebné a škodlivé, jako jest ozbrojení vojska, strategické dráhy, pevnosti, vězení, vydržování duchovenstva, dvora, na plat vojákům a státním úředníkům, t. j. na vydržování lidí, kteří podporují možnost bráti tyto peníze lidu.

Totéž se děje nejen v Persii, Turecku, Indii, nýbrž i ve všech křesťanských konstitučních státech a demokratických republikách: peněz berou většině lidu ne tolik, kolik je třeba, nýbrž tolik, kolik jest možno, a úplně nezávisle na souhlasu nebo nesouhlasu poplatníků (všichni vědí, jak jsou složeny parlamenty a jak málo představují vůli lidu) a užívají jich ne na všeobecný prospěch, nýbrž na to, vládnoucí třídy mají pro sebe za nutné: na válku v Kubě a na Filipínách, na odnětí a zadržení po kladů Transwaalu a t. p. Takže výklad: lidé mají platiti daně, protože jsou ustanoveny všeobecným souhlasem a užívá se jich na všeobecný prospěch, jest stejně nesprávný, jako výklad, že pozemkové vlastnictví je zřízeno, aby nabádalo zemědělství.

Zda-li jest pravda, že lidé nesmějí užívati předmětů, jichž

44 Otroctví naší doby

potřebují, aby uspokojili své potřeby, jsou-li předměty ty vlastnictvím jiných lidí?

Tvrdí se, že právo vlastnické na získané předměty ustanoveno, aby zajistilo dělníkovi, že mu nikdo nevezme výtěžků jeho práce. Zda-li jest to pravda ?

Jen se podívejme na to, co se děje v našem světě, kde zvláště přísně chrání takové vlastnictví, a přesvědčíme se, do jaké míry skutečný náš život nepotvrzuje tohoto výkladu.

V naší společnosti, následkem práva vlastnického na získané předměty, děje se totéž, co odvraceti má na zřeteli toto právo, totiž, že všechny předměty, které vyrobili a stále vyrábějí dělníci, jsou u těch, kdož je vyrábějí a podle míry výroby jsou jim brány. Takže tvrzení, že právo vlastnické zajišťuje dělníkům možnost užívati výtěžků své práce, zřejmě jest ještě nespravedlivější, než ospravedlňovati právo vlastnické na půdu, a založeno na téměř sofismu. Dříve nespravedlivě, násilně odňaty dělníkům výtěžky jejich práce a potom uzákoněna pravidla, jimiž se uznávají právě tyto výtěžky vzaté dělníkům nespravedlivě a násilně za neodňatelnou vlastnictví uchvatitelů.

Vlastnictví na příklad továrny, získané řadou klamů, podvodů na dělnících, pokládá se za výtěžek práce a nazývá se posvátným vlastnictvím; avšak život dělníků, kteří hynou v práci v této továrně a jichž práce se nepokládá za jejich vlastnictví, nýbrž jest pokládána jaksi za vlastnictví továrníkovo, jestliže on, využívaje nouze dělníků, spoutal je způsobem, jež lidé pokládají za zákonný.

Sta tisíce centů obilí, sebrané lichvou, řadou nátlaků od sedláků, lidé mají za vlastnictví kupcovo; obilí, vypěstované sedláky na pozemku lidé pokládají za vlastnictví jiného, jestliže člověk ten dostal tento pozemek dědictvím po dědech a pradědech, kteří jej odňali lidu. Říká se, že zákon stejně chrání vlastnictví jak majitele továrny, kapitalisty, statkáře, tak i továrního a zemědělského dělníka. Rovnost kapitalisty a dělníka jest právě taková, jako rovnost dvou zápasníků,

z nichž jednomu by svázali ruce a druhému by dali zbraň do rukou, při samém zápasu by však dbali rovných podmínek pro toho i onoho. Takže všechny výklady spravedlivosti a nutnosti tří uzákonění, jež způsobují otroctví, jsou stejně nesprávný jako byly nesprávný výklady spravedlnosti a nutnosti dřívějšího práva, nevolnického. Všechna, tři uzákonění tato nejsou než ustanovení nové formy otroctví, která vystřídala dřívější formu. Jako dříve ustanovili lidé uzákonění, že jedni lidé mohou kupovati a prodávati lidi a vládnouti jim, že mohou nutiti je pracovati — bylo otroctví; tak nyní lidé ustanovili uzákonění, že lidé nesmí užívati půdy, o níž se má za to, že patří jinému, že mají dávati daně, které od nich žádají, a nesmí užívati předmětů, jež jsou pokládány za vlastnictví jiných, — jest otroctví naší doby.

XI.

Uzákonění jsou příčinou otroctví

Otroctví naší doby pochází od tří uzákonění: o půdě, o daních a o vlastnictví. A proto všechny pokusy lidí, kteří chtějí zlepšiti postavení dělníků, mimovolně, ač nevědomky se obracejí na tato tři uzákonění.

Jedni zrušují daně, které leží na pracujícím lidu, přenášejíce je na bohaté; druzí navrhují, aby bylo zrušeno právo vlastnické na půdu; a pokusy uskutečniti to se staly již na Novém Zélandě a v jednom ze Států amerických (přiblíženi k tomu jest i omezení práva rozhodovati o půdě v Irsku) ; třetí, socialisti, předpokládajíce sespolečnění prostředků pracovních, navrhují, aby byly uvaleny daně na důchody, dědictví a omezená práva kapitalistů-podnikatelů. Zdálo by se, že se zrušují tatáž uzákonění, která způsobují otroctví, a že proto možno očekávati na této cestě odstranění otroctví? Ale jen se podívejme blíže na okolnosti, za jakých se děje a navrhuje zrušení těchto uzákonění, a přesvědčíme se, že všechny návrhy na zlepšení stavu dělníků, nejen praktické, nýbrž i theoretické, jsou jen záměny jedněch uzákonění, která způsobují otroctví, za jiná uzákonění, jež ustanovují nové formy otroctví. Tak na příklad návrhy, které zrušují daně a břemena chudých, odstraňujíce zprvu uzákonění o přímých daních, a potom převádějíce tyto daně s chudých na bohaté, nutně udržují uzákonění o, vlastnictví pozemkovém, vlastnictví prostředků výrobních a jiných předmětů, na něž se také převádí všecka tíha daní. Udržují-li se však uzákonění o půdě a vlastnictví, ač osvobozují dělníky od daní, vydávají je v otroctví statkářům a kapitalistům. Ti však, kteří, jako Henry George a jeho přívrženci, zrušují uzákonění o pozemkovém vlastnictví, navrhují nová uzákonění o pozemkové

povinné rentě. Pozemková povinná renta však nutně ustanoví novou formu otroctví, protože člověk, přinucený spláceti rentu nebo jediný poplatek, při každé neúrodě, neštěstí bude nucen vzít peníze od toho, u něhož jest, a upadne opět do otroctví. Ti však, kteří, jako socialisté, v návrhu zrušují uzákonění o vlastnictví půdy a prostředků výrobních, zachovávají uzákonění o daních a kromě toho nutně uzákoní nucené práce, t. j. zavádějí opět otroctví v jeho prvotní formě.

Takže tak nebo onak všechna zrušování jedněch uzákonění, která způsobují otroctví jedné podoby, zrušování dosud jak praktické, tak i theoretické, způsobilo vždycky a způsobuje záměnu za nová uzákonění, jež způsobují otroctví jiné, nové podoby. Děje se něco podobného tomu, co dělá vězeňský dozorce, překládaje pouta zajatcova s šije na ruce, s rukou na nohy, nebo snímaje je, ale upevňuje závory a mříže, Všechno zlepšování stavu dělníků dosud záleželo v tom.

Uzákonění práva pánů nutiti otroky k nevolnické práci se zaměnila za uzákonění, že všechna půda patří pánům. Uzákonění, že všechna půda patří pánům, se zaměnila za uzákonění daní, o nichž rozhodovati jest v moci pánů. Uzákonění daní se zaměnilo za ochranu vlastnického práva na předměty potřeby a prostředky výrobní. Uzákonění vlastnického práva na půdu, předměty potřeby a prostředky výrobní návrhují zaměnití za uzákonění nucené práce.

Prvotní forma otroctví bylo přímé přinucení k práci. Obejdouc celý kruh rozličných skrytých forem: pozemkového vlastnictví, daní, vlastnictví předmětů potřeby a prostředků výrobních, otroctví se vrací ke své prvotní formě, třeba ve změněné podobě, k přímému donucení k práci.

Proto jest patrné, že zrušení jednoho z uzákonění, která způsobují otroctví naší doby: buď daní, buď pozemkového vlastnictví, nebo vlastnictví předmětů potřeby a prostředků výrobních, neodstraní otroctví, nýbrž jen zruší jednu z forem jeho,

kteřá se ihned zaměňuje za novou, jak tomu bylo se zrušením osobního otroctví — nevolnického práva — se zrušením daní. Zrušení i všech tří uzákonění najednou neodstraňuje otroctví, nýbrž způsobuje novou, nám ještě neznámou formu jeho, která se již nyní projevuje uzákoněním, omezujícím svobodu dělníků, v omezení pracovních hodin, vzrůstu, stavu, zdraví, v požadavcích povinné návštěvy školní, v odpočítávání procent na zaopatření starých a neschopných, ve všech ustanoveních továrních inspekcí, ve stanovách výpomocných družstev a t. p. Vše to není nic jiného, než přední uzákonění, která připravují novou formu otroctví, ještě nevyzkoušenou.

Takže se stává zřejmo, že podstata otroctví netkví ve třech uzákoněních, na nichž se udržuje nyní, ani v těch neb oněch uzákoněních, nýbrž v tom, že jsou uzákonění, že jsou lidé, kteří mohou ustanovovati ustanovení, jež jsou jim výhodná, a že bude otroctví, pokud budou míti lidé tuto možnost.

Dříve bylo lidem výhodno míti přímé otroky, ustanovili uzákonění o osobním otroctví. Potom bylo výhodno míti vlastní pozemky, přijímati poplatky, zachovávatí nabytého vlastnictví: ustanovili příslušná uzákonění. Nyní jest lidem výhodno zachovati existující roztrídění a rozdělení práce: ustanovují taková uzákonění, která by přinutila lidi, aby pracovali při existujícím roztrídění a rozdělení práce. A proto základní příčinou otroctví jsou uzákonění, — to, že jsou lidé, kteří je mohou ustanovovati.

XII.

Podstatou uzákonění jest organisované násilí

Co jsou uzákonění, a co dává lidem možnost ustanovovati je?

Existuje celá věda starší a lživější i mlhavější, než národní hospodářství, jejíž služebníci během století napsali miliony knih (které si většinou odporují), aby odpověděli na tyto otázky. Ale protože cílem této vědy, právě jako národního hospodářství, není, aby vysvětlila to, co jest a co má býti, nýbrž aby dokázala, že to, co jest, také má býti — možno nalézt v této vědě velmi mnoho úvah o právu, předmětu a podmětu, o idej státní a t. p. předmětech, nepochopitelných nejen těm, kdo se učí těmto vědám, nýbrž i těm, kdož učí; ale není žádné jasné odpovědi na otázku, co jest uzákonění.

Podle vědy jest uzákonění výrazem vůle celého národa; ale protože jest lidí, kdož porušují uzákonění, nebo chtějí je porušiti, ale neporušují jich jen ze strachu před tresty, uloženými za neplnění uzákonění, vždy více, než těch, kteří chtějí plniti uzákonění — je patrno, že uzákonění za žádné okolnosti nelze pojímati jako výraz vůle celého národa. Jsou na příkl. uzákonění o tom, aby lidé nepoškozovali telegrafních tyčí, aby projevovali úctu jistým osobám, aby každý člověk konal vojenskou povinnost nebo byl porotcem, neb aby nepřenašel jistých předmětů přes jistou čáru, neb aby neužívali půdy, která se pokládá za majetek jiného, aby nedělali peněžních známek, aby neužívali předmětů, které jsou pokládány za vlastnictví jiného.

Všechna tato uzákonění i mnohá jiná nadmíru rozmanitá mohou míti nejrozmanitější motivy, ale ani jedno z nich nevyjadřuje vůle celého národa. Společný rys všech těchto uzákonění jest jen

jediný, totiž, že nesplní-li jich nějaký člověk, ti, kdož ustanovili tato uzákonění, pošlou k němu ozbrojené lidi, a ozbrojení lidé zmrskají, zbaví svobody, nebo dokonce zabijí neplníciho. Nechce-li člověk odevzdati ve formě daní část své práce na něm žádané, přijdou ozbrojení lidé a vezmou mu. čeho od něho požadují, a bude-li se protiviti, zmrskají jej, zbaví svobody, a někdy zabijí.

Totěž bude s člověkem, který bude užívati půdy, která prý patří jinému. Totěž se stane s člověkem, který chce užiti předmětů, jichž potřebuje na uspokojení svých potřeb nebo na práci, které jsou však pokládány za vlastnictví jiného: přijdou ozbrojení lidé, odejmou mu, co vezme, a zprotiví-li se, zmrskají jej, zbaví jej svobody, nebo dokonce zabijí jej. Totěž se stane s člověkem, který nevzdal úcty tomu, čemu ustanoveno projevovati úctu, a totěž s tím, kdo nevyhoví vyzvání jíti na vojnu nebo dělá peněžní známky. Za každé neplnění ustanovených, uzákonění neplníci budou potrestáni: podrobí se bití, zbavení svobody, ba zabití třemi lidmi, kteří ustanovili uzákonění.

Vymyšleno mnoho rozličných konstitucí, počínaje anglickou a americkou a konče japonskou a tureckou, podle nichž lidé musejí věriti, že všechna uzákonění, ustanovovaná v jejich státech, ustanovují podle vůle jich samých. Ale všichni vědí, že nejen ve státech despotických, nýbrž i ve všech domněle svobodných : Anglii, Americe, Francii a jiných uzákonění neustanovují podle vůle všech, nýbrž jen podle vůle těch, kteří mají moc, a proto vždycky a všude bývají jen taková, jaká jsou výhodná těm, kdož mají moc, — ať jsou to mnozí, někteří nebo i jediný člověk. Plnění uzákonění však vždycky a všude způsobují jen týmž, čím vždycky a všude nutili a nutí jedny lidi, aby plnili vůli druhých, t. j. bitím, ztrátou svobody, vraždou, jak ani nemůže býti jinak.

Nemůže býti jinak, protože uzákonění.. jsou požadavkem, aby lidé plnili jistá, pravidla, t. j. to, co chtějí od nich druzí, nelze jinak, než bitím, ztrátou svobody a vraždou. Jsou-li uzákonění, musí býti

síla, která může donutiti lidi, aby je plnili. Síla však, jež může donutiti lidi, aby plnili pravidla, t. j. vůli druhých, jest jen jedna — násilí, likoliv prosté násilí, jehož užívají lidé druh proti druhu v rozvášnění, nýbrž násilí organisované, vědomě užívané lidmi, kteří mají moc, aby donutili jiné lidi plniti vždycky pravidla, jež oni ustanovili, t. j. to, co oni chtějí.

A proto podstata uzákonění nikterak není v podmětu nebo předmětu práv, není v ideji státu, spojené vůli národa atp. neurčitých a spletených podmínkách, nýbrž v tom, že jsou lidé, kteří, majíce po ruce organisované násilí, mohou nutiti lidi, aby plnili jejich vůli.

Takže přesný, všem pochopitelný a nesporný výměr uzákonění bude takovýto: Uzákonění jsou pravidla, ustanovovaná lidmi, kteří mají po ruce organisované násilí, za jejichž nezachování nezachovávající jsou podrobena bití, ztrátě svobody a dokonce smrti.

V tomto výměru jest obsažena odpověď na otázku: Co dává lidem možnost, aby ustanovovali uzákonění? Dává možnost ustanovovati uzákonění totéž, co zajišťuje jejich plnění — organisované násilí.

XIII.

Co jsou vlády?

Příčinou ubohého stavu dělníků jest otroctví. Příčinou otroctví — uzákonění. Uzákonění jsou však založena na organisovaném násilí. A proto zlepšiti stav lidí možno jen, odstraníme-li organisované násilí. Ale organisovaným násilím je vláda.

a což možno žiti bez vlád? Bez vlády bude chaos, anarchie, zahynou všechny úspěchy civilisace, a lidé se vrátí k původní divokosti. Jen se dotkněte existujícího pořádku věcí, říkají obyčejně nejen ti, jimž je tento pořádek věcí výhodný, nýbrž i ti, jimž je zřejmě nevýhodný, ale kteří mu tak přivykli, že si nemohou představit život bez vládního násilí, zničení vlády způsobí největší pohromy: násilnictví, krádeže, vraždy, po nichž budou vládnouti všichni špatní lidé a budou v porobě všichni dobří lidé, říkají. Ale nemluví ani o tom, že vše to, t. j. násilnictví, krádeže, vraždy, po nichž nastoupí kralování zlých a poroba dobrých, že vše to už bylo a i nyní je, nemluví ani o tom, domněnka, že porušení existujícího zřízení způsobí nepokoje a nepořádky, nedokazuje, že by pořádek ten byl dobrý.

„Jen se dotkněte existujícího pořádku, — a vzejdou z toho velké pohromy.“ Jen se dotkněte jediné cihly z tisíc cihel složených v několikasaňový úzký sloup, sesují se a rozbijí všechny cihly. Ale to, že každá vyndaná cihla a každý úder zničí takový sloup a všechny cihly, nijak nedokazuje, že by bylo přirozeno držeti cihly v nepřirozeném a nevhodném stavu. Naopak, to ukazuje, že cihly není třeba držeti v takovém sloupě, nýbrž je třeba rozložit je tak, aby se pevně držely a možno bylo užívatí jich, neničíc celé stavby. Totéž

jest i s nynějším státním zřízením. Státní zřízení je zřízení velmi umělé a vratké, a to že sebe menší úder je ničící, nejen nedokazuje, že jest nutné, nýbrž naopak ukazuje, že i když bylo kdysi potřeba, nyní jest docela nepotřeba a proto škodlivě a nebezpečně.

Jest škodlivě a nebezpečně proto, že při tomto zřízení vše to zlo, které existuje ve společnosti, nejen se nezmenšuje a nenapravuje, nýbrž jen se sesiluje a utvrzuje. Sesiluje se a utvrzuje proto, že se ospravedlňuje a obléká ve vábívé formy, nebo se skrývá.

Vždyť všech ten blahobyt národů, který se nám jeví v tak řečených spořádaných státech, spravovaných násilím, jest jen zdánlivost, fikce. Vše, co může porušiti vnější spořádanost, všichni hladoví, nemocní, ohyzdně sešlí, všichni jsou schováni na takových místech, kde jich nelze videti, ale to, že nejsou vidni, nedokazuje, že jich není; naopak, jest jich tím více, čím více jsou skryti, a tím ukrutnější jsou k nim ti, kteří je plodí. Pravda, každé porušení, a tím spíše zastavení vládní činnosti, t. j. organisovaného násilí, poruší takovou vnější spořádanost života, ale toto porušení nezpůsobí nepořádku v životě, nýbrž jen odkryje to, co bylo skryto, a umožní nápravu toho.

Lidé mysleli a věřili do poslední doby, do konce nynějšího století, že nemohou žiti bez vlád. Ale život plyne, podmínky životní i názory lidí se mění. A přes úsilí vlád, směřující k tomu, aby udrželi lidi v tomto dětském stavu, v němž uraženému člověku zdá se býti snáze, má-li si komu postěžovat, lidé, zvláště pracující lidé, nejen v Evropě, nýbrž i v Rusku stále víc a více vycházejí z dětství a počínají chápati pravé podmínky svého života.

„Říkáte nám, že bez vás si nás podmaní sousední národové: Číňané, Japonci,“ říkají nyní lidé z lidu, „ale my čteme noviny a víme, že nám nikdo nehrozí válkou, nýbrž jen vy, vládcové, za nějakými účely nám nepochopitelnými, dráždíte se navzájem a potom pod záminkou ochrany svých národů, přivádějíte nás na mizinu daněmi na vydržování loďstva, na ozbrojení, na strategické

železnice, jichž je třeba jen pro vaši ctižádost a marnivost, navlékáte války mezi sebon navzájem, jak jste to nyní udělali s mírumilovnými Číňany. Říkáte, že pro naše blaho chráníte pozemkové vlastnictví, ale vaše ochrana způsobuje, že všechna půda buď přešla, nebo přechází v moc nepracujících společností, bankéřů, boháčů, a my, ohromná většina národa, jsme bez půdy a v moci nepracujících. Vy se svými zákony o pozemkovém majetku nechráníte pozemkového vlastnictví, nýbrž odnímáte je těm, kdo pracují. Říkáte, že chráníte každému člověku výtěžky jeho práce, a zatím děláte pravý opak: všichni lidé, kteří vyrábějí cenné předměty, díky vaší domnělé ochraně, octli se v takovém stavu, že nikdy nejen nemohou dostati hodnoty své práce, nýbrž všecek život jejich jest v úplné závislosti a moci nepracujících lidí.“

Tak začínají chápati a mluvíti lidé konce našeho století. A toto procitání z usnutí, v němž je udržovaly vlády, děje se jakousi rychle vzrůstající progresí. Za posledních pět, šest let veřejné mínění lidu nejen ve městech, nýbrž i ve vsích, nejen v Evropě, nýbrž i u nás v Rusku se změnilo překvapujícím způsobem.

Říkají, že bez vlád nebudě těch institucí: osvětých, výchovných, společenských, jichž je třeba pro všechny.

Ale proč pak to předpokládati? Proč mysliti, že nevládní lidé nedovedou sami pro sebe uspořádati svůj život tak dobře, jako jej uspořádali vládní lidé nikoli pro sebe, nýbrž pro jiné? Vidíme naopak, že v nejrozmanitějších příhodách života za naší doby lidé uspořádají sami svůj život nepoměrně lépe, než jej uspořádají vládnoucí jim. Lidé beze všeho vměšování se vlády a často přes vměšování se vlády tvoří společenské podniky všeho druhu, sdružení dělnická, výpomocné společnosti, společnosti železniční, artěly (pracovní sdružení), syndikáty. Je-li pro společnou věc třeba sbírek, proč pak mysliti, že bez násilí svobodní lidé nedovedou dobrovolně sebrati potřebné prostředky a zařídit i vše, co se zařizuje pomocí daní, jsou-li jen tato zařízení užitečná pro všechny? Proč mysliti, že nemohou

býti soudy, bez násilí? Soud lidí, jimž důvěřují soudící se, vždycky byl a bude a nepotřebuje násilí. Jsme tak zkažení dlouhým otroctvím, že si nemůžeme představit správu bez násilí. Ale to jest nepravda. Ruské obce, stěhující se do vzdálených krajín, kde se naše vláda nemíchá do jejich života, zařizují samy své sbírky, svou správu, svůj soud, svou policii, a vždycky se jim vede dobře, dokud se vládní násilí nemíchá do jejich správy. Právě tak není proč domnívati se, že by lidé nemohli ze všeobecného souhlasu rozdělit! mezi sebou užívání půdy.

Znal jsem lidi, uralské kozáky, kteří žili, neuznávající pozemkového vlastnictví. A byl blahobyt a pořádek v celé společnosti takový, jakého není ve společnosti, kde pozemkový majetek jest chráněn násilím. Znáám i nyní obce, které žijí, neuzná vše pro jednotlivé lidi práva pozemkového vlastnictví. Všecek ruský lid za mé paměti neuznával pozemkového vlastnictví. Ochrana pozemkového vlastnictví vládním násilím nejen neodstraňuje boje o pozemkové vlastnictví, nýbrž naopak sesiluje tento boj většinou a způsobuje jej.

Nebýt i ochrany pozemkového vlastnictví a tím zvětšení jeho ceny, lidé by se netísnilo na jedněch místech a rozstěhovali by se po svobodných pozemcích, kterých jest ještě tak mnoho na zeměkouli. Nyní však trvá neustálý boj o pozemkové vlastnictví, a to boj těmi zbraněmi, jež dává vláda svými ustanoveními o pozemkovém vlastnictví. A v boji tom vždycky vítězí nikoli pracující na půdě, nýbrž účastníci vládního násilí.

Totéž jest i s předměty, vytvořenými prací. Předměty skutečně vytvořené prací člověka a nezbytně mu potřebné k živobytí, vždycky jsou chráněny obyčejem, veřejným míněním, pocitem spravedlnosti a vzájemnosti, a nepotřebují ochrany násilím.

Desetitisíce desjatin*) lesa, které patří jednomu majiteli, kdežto tisíce lidí najednou nemají topiva, potřebují ochrany násilím. Taktéž potřebují ochrany doly, továrny, v nichž několik pokolení

dělnických bylo oloupeno a stále jest otupováno. Ještě více potřebují ochrany statisíce pudů obilí jednoho majitele, který se dočkal hladu, aby je prodával hladovícímú lidu za trojnásobnou cenu. Ale ani jediný člověk sebe nemravnější, kromě boháče nebo vládního člověka, nevezme rolníkovi, jenž se živí svou prací, obilí, které vypěstoval, nebo krávy, kterou vypěstoval a jež živí jeho děti mlékem, nebo pluhu, kosy, lopaty, které si udělal a jichž užívá. I když se vyskytne takový člověk, který přece jinému vezme předměty, které tento vyrobil a jež jsou mu nezbytný, člověk ten vzbudí proti sobě takovou nevoli všech lidí, kteří jsou ve stejném stavu, že sotva uzná takový skutek za výhodný.

Je-li tento člověk tak nemravný, že to přece udělá, udělá to i při sebe silnější ochraně vlastnictví násilím. Obyčejně říkají: zkuste zničití vlastnické právo na půdu a předměty práce, a nikdo se nebude namáhati, není-li přesvědčen, že mu nevezmou to co udělá. Nutno říci pravý opak: násilná ochrana práva nezákonného vlastnictví, jak se praktikuje nyní, nezničilo-li úplně, tedy značně oslabilo v lidech přirozené vědomí spravedlnosti při užívání předmětů, t. j. vědomí přirozeného práva vlastnického, bez něhož nemohlo by žítí lidstvo, a které vždycky existovalo a existuje ve společnosti.

A proto není důvodu domnívati se, že bez organisovaného násilí lidé nebudou s to, aby zařídili svůj život.

Jest pochopitelno, že možno říci, že koně a býci nemohou žítí bez násilí rozumných bytostí, lidí nad sebou; ale proč lidé nemohou žítí bez násilí nikoliv nějakých vyšších bytostí, nýbrž právě takových, jakými jsou sami? Proč se lidé musejí pokořiti násilí právě těch lidí, kteří v danou dobu mají moc? Co dokazuje, že tito lidé jsou lidé rozumnější než ti, nad nimiž páchají násilí?

Že si dovolují znásilňovati lidi, ukazuje, že nejsou nejen rozumnější, nýbrž méně rozumní, než ti, jež si pokořují. Čínské zkoušky na hodnosti mandarinské, jak víme, nezajišťují, aby moc měli rozumnější, lepší lidé. Právě tak málo zajišťuje to následnictví

a všechna zřízení úřednického postupu nebo voleb v evropských státech. Naopak k moci se vtírají vždycky méně svědomití a méně mravní, než druzí.

Říkají: jak mohou lidé žít bez vlád, t. j. bez násilí? Nutno říci naopak: jak mohou lidé, rozumné bytosti, žít, uznávající za vnitřní pojítka svého života násilí, a nikoliv rozumný souhlas?

Jedno ze dvou: buď jsou lidé rozumné bytosti, nebo nerozumné. Jsou-li nerozumné bytosti, jsou všichni nerozumné bytosti, a pak se vše mezi nimi rozhoduje násilím, a není příčiny, aby jedni měli práva na násilí a druzí ho neměli. A násilí vlády nemá omluvu. Jsou-li však lidé rozumné bytosti, vzájemný poměr mezi nimi musí být založen na rozumu, a nikoli na násilí lidí, kteří náhodou uchvátili moc. A proto násilí vlády taktéž nemá omluvy.

XIV.

Jak odstraniti vlády?

Otroctví lidí pochází od uzákonění, uzákonění ustanovují vlády, a proto osvobození lidí od otroctví jest možno jen odstraněním vlád. Ale jak odstraniti vlády?

Všechny pokusy odstraniti vlády násilím dosud vždycky a všude přiváděly jen k tomu, že na místo svržených vlád byly ustanoveny nové, často ukrutnější, než byly ty, které vystřídaly. Nemluvíc ani o pokusech odstraniti vlády násilím, které se již staly, nastávající nyní, podle theorie socialistův, odstranění násilí kapitalistův, t. j. sespolečnění prostředků výrobních a nové hospodářské utřídění, musí se státi podle jejich učení taktéž novým organisovaným násilím, a musí býti násilím udržováno. Takže pokusy odstraniti násilí násilím, jako dosud neosvobodily, tak patrně ani v budoucnosti nemohou osvoboditi lidi od násilí, a tudíž ani od otroctví.

Ani nemůže býti jinak. Násilí užívají jedni lidé nad druhými (vyjma návaly msty a hněvu) jen, aby přinutili jedny lidi plniti proti svému přání vůli druhých. A nutnost plniti proti svému přání vůli jiných lidí jest otroctví. A proto pokud bude nějaké násilí, mající nutiti jedny lidi, aby plnili vůli jedněch, bude také otroctví. Všechny pokusy odstraniti otroctví násilím jsou podobny hašení ohně ohněm, nebo zadržování vody vodou, nebo zasypávání jedné jámy zemí, vykopanou z druhé.

A proto prostředek, jímž možno osvoboditi od otroctví, je-li vůbec nějaký, musí záležeti nikoli v novém násilí, nýbrž v odklizení toho, co umožňuje vládní násilí. Vládní násilí však, jako každé násilí malého počtu lidí nad většinou, vždycky umožňovalo jen to, že malé

množství jest ozbrojeno a většina bezbrana, nebo malý počet lépe ozbrojen než velký.

Tak se to dalo při každém podmanění: tak pokořovali národy Řekové, Římané, rytíři Cortesové, tak i nyní pokořují lidi v Africe, Asii, tak udržují v poslušnosti za míru své poddané všechny vlády.

Jako za stara, tak i nyní jedni lidé vládnou druhým jen proto, že jedni jsou ozbrojeni, a druhí nikoliv. Za stara vojáci napadali se svými vůdci bezbranné obyvatele, pokořovali si je a oloupili, a všichni podle své účasti, své chrabrosti, ukrutnosti se dělili o kořist a každému vojákovu bylo zřejmo, že násilí, které páchal, jest mu výhodno. Nyní však ozbrojení lidé, vzatí hlavně z dělníků, jdou na bezbranné lidi, stávkáře, vzbouřence neb obyvatele cizích zemí, pokořují je a olupují (t. j. nutí je, aby odevzdávali svou práci) nikoliv pro sebe, nýbrž pro lidi, kteří se ani neúčastňují pokoření.

Rozdíl mezi výbojníky a vládami jest jen ten, že výbojníci sami se svými vojáky napadali bezbranné obyvatele, a nepokořili-li se, mučili a vraždili bezbranné obyvatele, jak vyhrožovali, a nutí dělali to oklamané a zvláště k tomu sesurovéle lidi, vzaté z téhož lidu, který znásilňují. Takže dřívější násilí bylo způsobováno osobním úsilím: chrabrostí, ukrutností, obratností samých výbojníků; nynější násilí je však způsobováno klamem.

A proto, bylo-li dříve třeba ozbrojit se a postavit ozbrojené násilí proti ozbrojenému násilí, aby se člověk vybavil z násilí ozbrojených lidí, nyní, kdy lid jest pokořen nikoli přímým násilím, nýbrž klamem, k odstranění násilí je třeba jen usvědčiti klam, který umožňuje, aby se malé množství lidí dopouštělo násilí na větším množství.

Klam, jímž se to děje, záleží v tom, že malé množství lidí vládnoucích, kteří dostali od předchůdců moc, ustanovenou výbojníky, praví většině: vás je mnoho, jste hloupí a nevzdělaní, a nemůžete ani samy sebe řídit, ani vyřizovati své veřejné záležitosti, a proto bereme na sebe tyto starosti: budeme vás chrániti před vnějšími

nepřátely, bude pořádek, budeme konati mezi vámi soud, budeme zřizovati a udržovati pro vás veřejné instituce: učiliště, komunikace, pošty, a vůbec pečovati o váš blahobyť; a za vše to jen plňte nevelké požadavky, které vám postavíme, a mezi jiným i to, abyste dávali nám v plnou moc nevelkou část svých důchodů a sami vstupovali do vojska, kterého je třeba pro vaše bezpečí a vaši správu.

A lidé většiny přivolí k tomu nikoli proto, že by zvážili výhody nebo nevýhody těchto podmínek (nikdy jim není možno udělati to), nýbrž proto, že od samého narození již se zastihují v těchto podmínkách. Vznikají-li i v lidech pochybnosti o tom, je-li toho třeba, každý, mysl jen na sebe, bojí se trpěti za odepření plnění tyto podmínky, každý doufá využití ve svůj prospěch těchto podmínek, a každý přivolí, počítaje s tím, že nemůže příliš uškoditi jeho životu, dá-li vládě nevelký díl svého přebytku a souhlasí s vojenskou službou. A zatím jakmile jsou peníze a vojáci v moci vlád, vlády, místo co by konaly povinnost, kterou na se vzaly, hájit i totiž své poddané před vnějšími nepřátely a způsobovati blahobyť, dělají všechno možné, aby podráždily sousední národy a vzbudily války, a nejen nepodporují vnitřní blahobyť svých národů, nýbrž přivádějí je na mizinu a znemravňují je.

V Tisíci a jedné noci jest povídka, jak poutník, který se octl na neobydleném ostrově, nalezne na břehu potoka stařečka s vyschlými nohama, sedícího na zemi. Stařeček prosí poutníka, aby jej na ramenu přenesl přes potok. Poutník svolí. Ale jakmile stařeček usedl na ramena poutníkovi, ihned obvine nohy kolem jeho šije a už ho nevypouští. Ovládaje poutníka, stařeček jej pohání, jak chce, trhá se stromů plody, sám je jí, nedávaje ničeho nesoucím, a ještě všelijak mu spílá.

Totéž se děje s národy, kteří dali vládám vojáky a peníze. Za peníze vlády kupují zbraň a najímají nebo připravují výchovou ochotné, sesurovele vojenské vůdce. Vůdcové pomocí umělého ohlupování, které bylo vypracováno během věků a nazývá se

disciplinou, připravují z odvedených lidí disciplinované vojsko. Disciplína však záleží v tom, že lidé, kteří se podrobují tomuto výcviku a zůstávají v něm nějakou dobu, jsou zbaveni úplně všeho, co jest jen drahocenného člověku: hlavní lidské vlastnosti — rozumné svobody — a stávají se poslušnými, strojovými nástroji vraždy v rukou svého velitelství, jež jest organisováno hierarchicky.

Ne nadarmo všichni králové, císařové, presidenti si tak váží disciplíny, tak se lekají jejího porušení a mají za nej důležitější věc: přehlídky, manévry, parády, obřadní pochody a tomu podobné hlouposti. Vědí, že to vše udržuje disciplínu; na disciplíně však jest založena nejen jejich moc, nýbrž i jejich existence. Disciplinované vojsko jest ten prostředek, pomocí něhož cizíma rukama mohou páchat největší zločiny, jichž možnost jim také podrobuje národy.

A právě v tomto disciplinovaném vojsku jest jádro klamu, následkem něhož vlády nové doby — vládnu národům. Když jest v moci vlád tato zbraň násilí a vraždy, zbraň bez vůle, celý národ jest v jejich moci, a ony už ho nevypouštějí a nejen jej přivádějí na mizinu, nýbrž ještě mu spílají, vštěpujíce mu žináboženskou a vlasteneckou vý- chovou oddanost, ano zbožňování sebe (vlády), t. j. týchž lidí, kteří drží celý národ v otroctví a mučí jej.

A proto jediným prostředkem, jímž možno odstraniti vlády, není násilí, nýbrž usvědčování tohoto klamu: je třeba, aby lidé pochopili za prvé,

že prostřed křesťanského světa není nijak třeba ochrany národů druhu před druhem, že všecka nepřátelství národů mezi sebou způsobují jen samy vlády, a že vojsk potřebuje jen malý počet vládnoucích, národové jich však nejen nepotřebují, nýbrž jsou jim svrchovaně škodlivá, ježto jsou nástrojem porobení lidí; za druhé je třeba, aby lidé pochopili, že disciplína, kterou tak vysoko cení všechny vlády, jest největší zločin, jakého se jen může dopustiti člověk, jest zřejmé usvědčení zločinných záměrů vlád. Disciplína jest ubití rozumu a svobody v člověku a nemůže míti jiného účelu,

než toliko připravovati k takovým zločinům, jichž nemůže spáchat ani jediný člověk v normálním stavu. Pro obrannou národní válku, jak dokázala nedávno válka Burů, jí ani není třeba. Jest jí třeba jen a hlavně k tomu, k čemu nedávno stanoveno bylo její určení, k největším zločinům, k bratrovraždě a otcovraždě.

Stejně jednal i hrozný staroušek, který seděl na poutníku: smál se mu, věda, že poutník jest úplně v jeho moci, pokud sedí na jeho šiji.

A právě tento hrozný klam, pomocí něhož malý počet nedobrych lidí, ve formě vlád, panuje nad národy a nejen je přivádí na mizinu, nýbrž dopouští se nej škodlivější věci: po celá pokolení od dětství je znemravňuje; právě tento hrozný klam musí býti usvědčen, aby bylo možno odstraniti vlády a otroctví, jež od nich vzniká.

Německý spisovatel Eugen Schmidt, který vydával v Budapešti časopis *Ohne Staat*, vytiskl v něm článek, správný a smělý nejen vyjádřením, nýbrž i myšlenkou, v němž pravil, že vlády, ospravedlňující svou existenci tím, že zajišťují svým

poddaným určitou bezpečnost, neliší se v tom nikterak od kalaberského loupežníka, jenž uložil výkupné všem těm, kdo chtěli bezpečně jezdit po drahách. Schmidt byl postaven před soud za tento článek, ale porotci jej osvobodili.

Jsme tak zahypnotisováni vládami, že se nám takové přirovnání zdá býti přehmáním, paradoxem, žertem, a zatím to nejen není paradox, ani není žert, nýbrž toto přirovnání jest nesprávné jen proto, že činnost všech vlád jest mnohonásobně nelidštější a hlavně škodlivější, než činnost kalaberského loupežníka. Loupežník obíral hlavně bohaté, vlády však obírají hlavně chudé, bohaté však, kteří jim pomáhají při jejich zločinech, berou v ochranu. Loupežník, děláje své dílo, riskuje svůj život, vlády neriskují ničeho, nýbrž staví všechno své jednání na lži a klamu. Loupežník nikoho násilně nebéře do své roty, vlády sbírají své vojáky většinou násilně. U loupežníka všickni, kdo zaplatili výkupné, měli stejně zabezpečenu jistotu, ve státě však: čím více se kdo účastňuje organizovaného klamu, tím více

dostává nejen jistoty, nýbrž i odměny. Nejvíce jest v bezpečí (vždy jest za ním stráž) král, praesident, a nejvíce utrácí peněz, sebraných od poddaných, jimž uložena daň; potom vedle větší nebo menší účasti ve vládních zločinech následují hlavní velitelé, ministři, policie, gubernátoři a tak až po strážníky, nejméně chráněné a dostávající nejmenší plat.

Ten však, kdo se vůbec neúčastňuje vládních zločinů, odepíraje vojenskou službu, daně, soud, jest vydán, jako u loupežníků, násilí. Loupežník neznemravňuje úmyslně lidí, vlády však pro své účely znemravňují celá pokolení dětí i dospělých lživým učením náboženským a vlasteneckým. Hlavně však, ani jediný sebe ukrutnější loupežník, žádný Stěňka Razin, žádný Kartuš nemůže se vyrovnati ukrutností, necitelností a raffinovaností v mučení nejen zločincům, panovníkům, znamenitým svou ukrutností: Ivanu Hroznému, Ludvíkovi XI., Alžbětám a t. p., nýbrž ani nynějšími konstitučním a liberálním vládám s jejich samovzbami, kázeňskými batailony, potlačováním vzpour a pobíjením ve válkách.

K vládám, jako k církvím, není možno míti se jinak, než buď uctivě, nebo s nechutí. Dokud člověk nepochopil, co jest vláda, jakož i, co jest církev, nemůže se chovati k těmto institucím, než uctivě. Pokud se jimi řídí, musí mysliti pro svou samolibost, že to, čím se řídí, jest něco samostatného, velikého, posvátného; ale jakmile pochopil, že to, čím se řídí, není něčím samostatným a posvátným, nýbrž jest jen klam nedobrych lidí, kteří ho využívali pro své účely pod záminkou vedení, nemůže ihned nepociťovati proti těmto lidem odporu, a to tím většího, čím vážnější je stránka ži- vota, v níž jej řídili.

Totéž nutně pociťují lidé pokud se týká vlád, pochopí-li jejich význam. Lidé musejí pochopiti, že účast jejich ve zločinné činnosti vlád, ať tím, že odevzdávají část své práce ve formě peněz, ať tím, že se přímo účastní vojenské služby, není lhostejné jednání, jak o tom obyčejně myslí, nýbrž jest kromě újmy, kterou jednáním způsobují

sobě i svým bratřím, ještě i účastí při zločinech, jež všechny vlády stále páchají, a přípravou k novým zločinům, k nimž se připravují vlády, udržující disciplinované vojsko.

Doba, kdy se lidé uctivě chovali k vládám, přese všechnu hypnotisaci, již užívají vlády, aby udržely své postavení, stále víc a více se vzdaluje. A jest na čase, aby lidé pochopili, že vlády jsou instituce nejen nepotřebné, nýbrž i škodlivé a svrchovaně nemravné, jichž se člověk čestný a vážící si sama sebe nemůže a nesmí účastniti a jejichž výhod nemůže a nesmí užívat.

A jakmile to lidé jasně pochopí, přirozeně přestanou se účastnovati těchto věcí, t. j. dávatí vládám vojáky a peníze. A jakmile většina lidí přestane to dělati, sám sebou zmizí klam, který porobuje lidi. Jen tímto způsobem mohou býti lidé osvobozeni od otroctví.

XV.

Co má dělati každý člověk ?

„Ale to vše jsou všeobecné úvahy; ať jsou správný nebo nesprávný, jsou neuskutečnitelný v životě,“ slyším namítati lidi, kteří přivykli svému stavu a pokládají za nemožné a nežádoucí změnití jej.

„Povězte, co nejdříve dělati, jak uspořádali společnost?“ říkají obyčejně lidé zámožných tříd.

Lidé zámožných tříd tak přivykli své úloze otrokářů, že, když se mluví o zlepšení postavení dělníků, cítíce se v postavení statkářů, ihned vymýšlejí všelijaké návrhy na zařízení pro své otroky, ale nemají na mysli, že nemají práva rozhodovati o jiných lidech, a že chtějí-li skutečně dobro lidem, jediné, co mohou a mají udělati, je to, že přestanou dělati špatné, co nyní dělají. A špatné, co dělají, jest velmi určitá a jasná věc. Špatné, co dělají, jest nejen to, že užívají nucené práce otroku a nechťejí se tohoto užívání zřící, nýbrž i to, že sami mají účast v ustanovování a udržování této nucené práce. A právě to musejí přestátí dělati.

Lidé pracující jsou však tak znemravnělí svým nuceným otroctvím, že se většině z nich zdá, že vede-li se jim špatně, jsou tím vinní páni, kteří jim příliš málo platí a mají v moci prostředky výrobní; jim ani na mysl nepřichází, že špatné postavení jejich závisí jen na nich samých, a že chtějí-li skutečně zlepšení postavení svého a svých bratří, a nechťejí-li jen své výhody, hlavní, co mají dělati, jest, že sami přestanou dělati špatné věci. A špatnosti, jichž se dělníci dopouštějí, záleží v tom, že, chtějíce zlepšiti své hmotné postavení týmiž prostředky, jimiž sami jsou ztroeni, aby mohli hověti návykům, které si osvojili, obětují svou lidskou důstojnost a svobodu,

přijímají ponižující, nemravné hodnosti nebo dělají nepotřebné a škodlivé předměty; hlavně však v tom, že podporují vlády, účastňují se jich daněmi a bezprostřední službou, a tím zotročují samy sebe.

Abyste se postavení lidí zlepšilo, lidé jak zámožných tříd, tak i dělníci musejí pochopiti, že zlepši ti postavení lidí nelze, dbá-li někdo vlastního prospěchu, že služba lidem nebývá bez obětí, a že proto lidé, chtějí-li skutečně zlepšiti postavení svých bratří, a nikoliv pouze své, že musejí býti připraveni nejen změnit všecko ustrojení života, jemuž zvykli, i pozbyti výhod, jichž užívali, nýbrž i usilovně bojovati nikoli s vládami, nýbrž se sebou a svými rodinami, býti připraveni na pronásledování za nesplnění vládních požadavků.

A proto odpověď na otázku, co především dělati, jest velice prosta a nejen určitá, nýbrž i svrchované vždycky a pro každého člověka uskutečnitelná a splnitelná, ač nikoli taková, jakou ji očekávají ti, kdož jsou, jako lidé zámožných tříd, úplné přesvědčení, že jsou povoláni nikoliv napravovat! samy sebe (sami jsou i bez toho dobří), nýbrž liči ti a utvářeti jiné lidi, a ti, kteří jsou, jako dělníci, přesvědčení, že vinni svým špatným stavem nejsou oni sami, nýbrž jediní kapitalisté, a že lze tento stav napraviti jen tím, vezmou-li kapitalistům, čeho tito užívají, a udělají to tak, aby všichni mohli užívatí příjemností života, jichž užívají nyní pouze kapitalisté. Odpověď ta jest velice určitá, uskutečnitelná a splnitelná, protože volá k práci jedinou osobu, nad níž každý má skutečnou zákonnou a nepochybnou moc, totiž: sama sebe, a záleží v tom, že, chce-li člověk, ať otrok nebo otrokář skutečně zlepšiti postavení nejen svoje, nýbrž postavení lidí, nesmí sám dělati špatnosti, jež způsobují otroctví jeho a jeho bratří. A aby nedělal těch špatností, které způsobují útrapy jeho i jeho bratří, nesmí se za prvé, ani dobrovolně, ani přinucené účastniti vládní činnosti, a proto přijímati na sebe povolání ani vojáka, ani polního maršálka, ani ministra, ani berního, ani průvodce vyhnanců, ani starosty ani porotce, ani gubernátora, ani člena parlamentu, a vůbec žádné hodnosti, která je spojena s

násilím. Toť jedno. Za druhé takový člověk nesmí dávatí dobrovolně vládám daně, ani přímé, ani nepřímé, a stejně nesmí užívati peněz, sebraných daněmi, ani jako plat, ani jako pensi, odměny a t. p., ani institucí, vydržovaných z daní, které byly násilně sebrány z lidu. Toť druhé. Za třetí, člověk, chtějící působiti nikoliv jen pro své blaho, nýbrž pro zlepšení stavu lidí, nesmí se obraceli k vládnímu násilí, ani za tím účelem, aby chránil držení půdy a jiných předmětů, ani aby chránil bezpečí své a svých příbuzných, nýbrž ovládal jak půdu, tak i všechny výtěžky cizí nebo své práce jen potud, pokud by těchto předmětů nepotřebovali jiní lidé.

„Ale taková činnost jest nemožná: zřící se všelikého účastenství ve vládních věcech znamená zřící se života“, řeknou na to. Člověk, který odepře vojenskou povinnost, bude uvězněn: člověk, jenž neplatí daně, jest podroben trestu, daň se vymůže z jeho jmění; člověk, který odepře vládní službu, nemaje jiných prostředků na živobytí, zahyne hladu s rodinou; totéž bude s člověkem, který odepře vládní ochranu svého vlastnictví a osobnosti; neužívati však předmětů, na něž uložena daň, a vládních institucí jest úplně nemožno, protože daň uložena často na předměty nejnnutnější; právě tak nelze se obejítí bez vládních institucí, jako jest pošta, dráhy a j.

Jest úplně správně, že člověku naší doby je těžko zřící se všeliké účasti ve vládním násilí; ale to, že ne každý člověk může postavití svůj život tak, aby nebyl poněkud účastníkem vládního násilí, nijak neukazuje, že by nebylo možno stále víc a více se od něho osvobozovali. Ne každý člověk bude míti sílu odepřítí vojenskou službu (ale jsou a budou takoví), ale každý člověk může nevstupovali podle své vůle do vojenské, policejní, soudní nebo fiskální služby a může dáti přednost méně odměněné službě soukromé před výhodnější vládní. Ne každý člověk bude míti sílu zřící se svého pozemkového vlastnictví (ač jsou lidé, kteří dělají i to), ale každý člověk může, pochopuje zločinnost takového vlastnictví, zúžovati meze jeho. Ne každý se může zřící kapitálu (jsou i takoví) a

předmětů, chráněných násilím, ale každý může, zmenšuje své potřeby, stále méně a méně potřebovat předmětů, které vzbuzují závist jiných lidí. Ne každý může odepřít vládní platy (jsou i takoví, kteří dávají přednost hladovění před nečestnou vládní činností), ale každý může dát přednost malému platu před velikým, jen když povinnosti, jež má plnit, jsou méně spojeny s násilím. Ne každý může se zřící užívání vládních škol (ale jsou i takoví), ale každý může dát přednost soukromé škole před vládní. Každý může stále méně a méně užívat předmětů, na něž uloženo clo, i vládních institucí.

Mezi stávajícím pořádkem věcí, založeném na hrubém násilí, a ideálem životním, který záleží ve styku lidí, založeném na rozumném souhlasu, jež jest utvrzen obyčejí, jest nekonečné množství stupňů, po nichž neustále šlo a jde lidstvo, a lidstvo se přibližuje k tomuto ideálu potud, pokud se lidé osvobozují od účasti v násilí, od používání násilí, od návyku násilí.

Nevíme a nemůžeme předvídati, a tím méně předpisovali, jak to dělají domnělí učenci, jakým způsobem se bude dáti toto postupné oslabování vlád a osvobození lidí od nich, nevíme ani, jaké formy bude přijímati život lidský podle postupného osvobozování od vládních násilností; ale nepochybně víme, že život lidí, kteří pochopivše zločinnost a škodlivost činnosti vlád, budou se snažiti neužívat násilí a neúčastňovati se ho, bude úplně jiný a více souhlasný se zákonným životem a naším vědomím, než nynější, kdy lidé, sami se účastňující násilí vlád a užívající ho, se tváří, že s ním zápasí, pokoušejíce se novým násilím odstraniti staré.

Hlavní je však to, že nynější zřízení života jest špatné; v tom jsou všichni zajedno. Příčina špatného stavu a otroctví vzniká násilím vlád. Na odstranění vládního násilí jest ten jediný prostředek: že se lidé zdrží účasti při násilí. A proto, zdali je těžko či netěžko zdržeti se účasti při vládním násilí, a zdali brzo či nebrzo se projeví dobré následky takové zdrželivosti, jsou otázky zbytečné, protože k

osvobození lidí od otroctví jest jen jediný tento prostředek: jiného není.

Pokud a kdy se uskuteční v každé společnosti a v celém světě záměna násilí za rozumný a svobodný souhlas, utvrzený obyčejem, bude záviseli na tom, jak jasně si to uvědomili lidé a kolik jednotlivých lidí si to uvědomilo. Každý z nás jest jednotlivý člověk a každý může býti účastníkem obecného postupu lidstva více nebo méně jasným vědomím nebo blahým cílem a může býti protivníkem tohoto postupu. Každému nastává volba: jíti proti vůli Boží a stavěti na písku bořící se dům svého pomíjejícího lživého života, nebo přimknouti se k věčnému, neumírajícímu hnutí pravého života podle vůle Boží.

Ale možná, mýlím se, a z dějin lidských nutno dělati úplně jiné vývody, a lidstvo nespěje k osvobození od násilí, a možná, možno dokázati, že násilí jest nutný faktor pokroku, že stát se svým násilím jest forma života, že lidem bude hůře, budou-li odstraněny vlády, bude odstraněno vlastnictví a ochrana bezpečnosti.

Dejme tomu, že tomu tak, a že všechny předchozí úsudky jsou nesprávný, ale vždyť každý člověk, kromě vnějších úvah o životě lidstva, má ještě otázku o svém životě osobním, a přese všechny úsudky o obecných zákonech života nemůže dělati to, co uzná nejen škodlivým, nýbrž i špatným.

„Velice jest možné, že úsudek, že stát jest nutnou formou vývoje osobnosti, že státní násilí je nutno pro blaho společnosti, velice jest možné, že vše to možno vyvoditi z dějin, a tyto úsudky jsou správný,“ odpoví každý upřímný a čestný člověk naší doby ; „ale vražda je zlo, to vím správněji než všechny úvahy žádáte-li ode mne, abych nastoupil vojenskou službu nebo dal peníze na najímání a ozbrojení vojáků, nebo na koupi děl a stavbu pancéřových lodí, chcete mě udělati účastníkem vraždy, ale já nejen nechci, nýbrž ani nemohu toho. Právě tak nechci a ani nemohu užívatí peněz, které jste s hrozbou smrti sebrali od hladových, nechci taktéž užívatí ani

půdy nebo kapitálu, které chráníte, protože vím, že to chráníte jen vraždou. Mohl jsem vše to dělati, pokud jsem nechápal vši zločinnosti těchto věcí, ale jakmile jsem to uviděl, už nemohu přestátí viděti to a nemohu se už účastňovati při těchto věcích. Víím, že jsme všichni tak spoutáni násilím, že je těžko úplně je překonati, ale já přece budu dělati vše, co mohu, abych se ho nesúčastňoval, nebudu účastníkem jeho a budu se snažiti neužívati toho, co získáno a chráněno vraždou. Mám jediný život, a proč bych se v tomto krátkém svém životě, jednaje proti hlasu svědomí, stal účastníkem vašich hanebností? — nechci a nebudu. A co z toho vzejde, nevím. Myslím jen, že špatného nic nemůže vzejiti z toho, že budu jednati tak, jak mi velí mé svědomí.“

Tak má odpověděti každý čestný a upřímný člověk naší doby na všeliké důvody o nutnosti vlád a násilí, i na každý požadavek a povolávání k účasti při násilí.

Takže nej vyšší a nedotknutelný soudce, — hlas svědomí, — potvrzuje každému člověku, k čemu přivádějí i všeobecné úvahy.

Doslov.

„Ano, to jest opět stále totéž, co hlásáte: s jedné strany zničit existující pořádek bez záměny za nějaký jiný, s druhé strany staré hlásání ničeho nedělati,“ řeknou mnozí, přečtouce předchozí. „Vládní činnost jest nepěkná, nepěkná jest i činnost rolníkova nebo podnikatelova: stejně nepěkná jest činnost socialistů a revolucionářů anarchistů, t. j. nepěkná jest každá skutečná činnost mravná, duchová, neurčitá, která vše svádí k úplnému chaosu a neděláním.“ Tak, vím to, myslí a řeknou mnozí vážní a upřímní lidé.

Nejvíce zarážejícím se zdá lidem býti při nenásilí neochráněnost vlastnictví a proto možnost, aby každý člověk beztrestně bral jinému, čeho potřebuje nebo čeho se mu jen chce. Lidem, zvyklým násilné ochraně vlastnictví a osoby, zdá se, že bez této bude stálý nepořádek, stálý boj všech proti všem.

Nebudu opakovati, co jsem řekl na jiném místě, že násilná ochrana vlastnictví nezmenšuje, nýbrž zvětšuje nepořádek. Ale i když připustíme, že při nedostatku ochrany mohou vzniknouti nepořádky, což mají dělati lidé, kteří pochopili příčinu nehod, jimiž trpí?

Jestliže jsme pochopili, že jsme nemocni od opilství, nemůžeme už doufati, pijeme-li dále, že zlepšíme svůj stav tím, že budeme piti umírněně nebo že budeme dále piti a bráti léky, které nám předpisují krátkozrací lékaři.

Totéž jest i s chorobou společnosti. Jestliže jsme pochopili, že jsme chorobní tím, že jedni lidé znásilňují druhé, není již možno zlepšovati stav společnosti tím, že dále budeme podporovati vládní násilí, které existuje, nebo zaváděti nové, revolucionářské, socialistické. To bylo možno dělati, pokud nebylo jasně viděti základní příčiny neštěstí lidského. Ale jakmile se stalo nepochybně

jasno, že lidé trpí násilím jedněch lidí nad druhými, už jest nemožno zlepšovati stav lidí tím, že pokračujeme ve starém násilí nebo zavádíme nové. Jako pro nemocného alkoholika jest jen jediný prostředek vyvážnutí, zdržeti se kořalky, příčiny nemoci; tak i pro lidi jest pouze jediný prostředek, aby vyvázli ze špatného pořádku společenského, zdržeti se násilí, příčiny neštěstí, zdržeti se osobního násilí, hlásání násilí, každého ospravedlňování násilí.

A nejen že pro vyvážnutí lidí z jejich útrap prostředek ten jest jediný, užiti ho jest i proto nezbytno, že splývá s mravním zákonem každého jednotlivého člověka naší doby. Pochopil-li jednou člověk naší doby, že lidé každé násilné ochrany vlastnictví a osobnosti docházejí jen hrozbou smrti a vraždou, nemůže již s klidným svědomím užívatí toho, čeho lze nabyti vraždou nebo hrozbou smrti, a tím méně se může účastniti při vraždě nebo hrozbě smrti. Takže toho, co se žádá od lidí, aby unikli pohromám, je třeba i pro uspokojení mravního citu každého jednotlivého člověka. A proto pro žádného jednotlivce už nemůže býti pochybnosti, že i pro blaho obecné, i pro splnění zákona svého života nesmí se účastnováti násilí, neospravedlňováti ho a neužívatí ho.

Odporúčané knihy

Vývoj duše lidské v socialismu

Oscar Wilde

Osm hodin práce

Tomáš Garrigue Masaryk

Paměti I

Edvard Beneš

Vladař

Niccolò Machiavelli

John Stuart Mill – Vlastní životopis

John Stuart Mill